

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Bakalářská práce

Veronika Pavlíková

Kognitivní analýza temporálních předložek v češtině

Cognitive Analysis of Temporal Prepositions in Czech

Praha, 2011

Vedoucí práce: Mgr. Eva Lehečková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala své vedoucí práce Mgr. Evě Lehečkové za její podnětné připomínky a především za trpělivost, vstřícnost a čas, který mi věnovala.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci Kognitivní analýza temporálních předložek v češtině vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Jihlavě dne 29. 7. 2011

.....
VERONIKA PAVLÍKOVÁ

Abstrakt

Tato bakalářská práce zkoumá temporální předložky v češtině z hlediska kognitivní a konstrukční lingvistiky. Cílem je ukázat, jak pomocí předložek konceptualizujeme čas, důraz je kladen na čas konceptualizovaný jako prostor. Úvod práce podává stručný přehled základní terminologie. Následuje část teoretická, která má tři oddíly. První se věnuje charakteristice českých předložek, druhá představuje kognitivní přístupy k analýze anglických prostorových předložek a ve třetí je ukázán způsob analýzy anglických temporálních výrazů v konstrukční gramatice. Praktická část se zabývá nejprve popisem tabulky, která obsahuje analyzované předložky a jejich veškeré příkladové věty. Pozornost je věnována jednotlivým zkoumaným rysům, jejich důležitosti v rámci tabulky a prostředkům, jimiž jsem dospěla ke konečné podobě tabulky. Následuje samotná charakteristika jednotlivých předložek a zaznamenání jejich významů do konstrukcí. Posledním bodem praktické části je výsledek analýzy. V závěru práce jsou shrnuty výsledky jednotlivých analýz, tj. jak analýzy jednotlivých konkrétních dokladů předložek, tak charakteristiky předložek a jejich významů zasazených do prostorové mentální mapy. Zároveň se zde poukazuje na možné rozpracování tohoto zkoumání.

Klíčová slova:

kognitivní lingvistika, konceptualizace času v jazyce, konstrukční gramatika, prototyp, temporální předložky v češtině.

Abstract

The present thesis deals with temporal prepositions in Czech from a cognitive and constructional grammar perspective. It aims at demonstrating how one conceptualises time, the emphasis being put on time conceptualised as space. The introduction of the thesis presents a brief summary of the terminology. It is followed by the theoretical part, which has three sections. The first one engages in the characteristics of Czech prepositions; the second one presents cognitive approaches to the analysis of English temporal prepositions; and the third one discusses the methods of analysing English temporal expressions within the framework of constructional grammar. The practical part deals first with a table, in which we analyse all the sample sentences of the prepositions we focus on. Attention is paid to the individual features examined and their relevance in the table. We also discuss the methodology used to form the final version of the table. This is followed by the characteristics of the individual prepositions itself and by recording their meanings into constructions. The

last section of the practical part presents the results of the analysis. In the conclusion, we summarise the results of the individual analyses, i.e. both the analyses of the individual specific samples of the prepositions, and the characteristics of the prepositions and their meanings set in spatial mental map.

Key words:

cognitive linguistics, conceptualization of time in language, constructional grammar, prototype, temporal prepositions in Czech.

Obsah

1	Úvod.....	7
1.1	Teoretický kontext	8
1.1.1	Kognitivní lingvistika	8
1.1.2	Konstrukční teorie.....	14
2	Popis předložek v odborné literatuře	17
2.1	Charakteristika českých předložek	17
2.2	Místní předložky	24
2.3	Časové předložky.....	28
3	Analýza českých temporálních předložek	34
3.1	Funkční a sémantické rysy.....	34
3.2	Charakteristika jednotlivých předložek	39
3.2.1	Během	40
3.2.2	Do.....	43
3.2.3	K.....	46
3.2.4	Kolem.....	48
3.2.5	Na.....	50
3.2.6	Nad.....	53
3.2.7	O.....	55
3.2.8	Od.....	59
3.2.9	Okolo	62
3.2.10	Po	65
3.2.11	Před	68
3.2.12	S	71
3.2.13	V.....	73
3.2.14	Za	77
3.3	Výsledky analýzy.....	83
4	Závěr	84
5	Seznam literatury	86
6	Seznam příloh	88

1 Úvod

Kognitivní lingvisté se často zabývají vztahem času a prostoru. Podle I. Vaňkové (2005a, s. 64) čas chápeme obvykle v prostorových kategoriích a řada slov se vztahuje jak k prostoru, tak k času. Z toho důvodu jsem se rozhodla ve své bakalářské práci zabývat analýzou temporálních předložek z hlediska kognitivní a konstrukční lingvistiky. Specifická pozornost bude věnována popisu sémantiky a funkce předložek v jejich prototypickém užití. Cílem práce je nalézt u předložek jejich prototypický význam, odchýlení od tohoto významu a následné vytvoření mapy jednotlivých výrazů pomocí jejich usouvztažnění v našem mentálním prostoru. Tato mapa bude specifikovat sémantiku jednotlivých předložek.

Analýza teoreticky vychází z kognitivní lingvistiky a konstrukčních teorií. Kognitivní lingvistiku jsem zvolila proto, že předmětem jejího zkoumání je vztah mezi jednotkami jazyka a jejich uspořádáním v kognitivním prostoru v naší mysli. Konstrukční gramatika také zdůrazňuje vztah jazyka a mysli, zajímají ji lexikální jednotky v reálném kontextu a zabývá se všemi daty bez rozdílu. V konstrukčněgramatickém popisu se zohledňují jak informace sémantické, tak formální či pragmatické.

Ve své práci se zabývám čtrnácti českými temporálními předložkami. Analyzované předložky jsou vybrány na základě přehledu předložek v článku F. Čermáka (1996) a jejich počet je stanoven na základě hypotézy o sémantickém poli, neboť je důležité, aby jejich významy pokryly pokud možno největší záběr prostoru. Příkladové věty pro svou analýzu jsem čerpala z Českého národního korpusu, konkrétně z korpusů syn2005, syn2009pub a syn2010. Zvolila jsem tyto tři korpusy, abych získala příklady užití jednotlivých předložek z více než jednoho typu textů a také z více než jednoho časového období. Ke každé předložce jsem vyhledala přibližně šedesát příkladů (kromě předložky *nad*, která je v temporálním významu monokolokabilní).

Práce je rozčleněna do dvou hlavních částí: části teoretické a části praktické. Část teoretická je rozdělena do tří oddílů. V první charakterizují české primární předložky na základě již zmíněného Čermákova článku, ve kterém autor vymezuje české předložky podle jejich formy, sémantiky a funkce. Druhá kapitola je věnována předložkám místním. Cílem této kapitoly je ukázat na základě prostudované literatury, jakým způsobem lze analyzovat předložky z hlediska kognitivní lingvistiky. Zahraniční literaturu zde doplňuje studie Konečné (1974), ve které autorka jako jediná v českém prostředí uceleně řeší problematiku českých pravých předložek způsobem blízkým kognitivnělingvistickému přístupu. Třetí kapitola se

zaměřuje na předložky časové. Na základě Fillmorova článku (2002) ukážu, jak můžeme pomocí konstrukční gramatiky provést analýzu výrazů s časovým významem.

Praktická část bude obsahovat analýzu českých temporálních předložek. Nejprve budu charakterizovat čtrnáct vybraných předložek, poté zjistím jejich prototypický význam, který následně zaznamenám do sémantických schémat založených na pracích Fillmora (2002) a Konečné (1974). U polysémnních předložek bude mít každý význam svou vlastní konstrukci, díky čemuž budu moci ukázat, v čem přesně se jednotlivé významy odlišují. Zároveň se budu snažit identifikovat významy, jež se odchyľují od prototypu. U těchto významů si budu všimnat toho, v čem se odchyľují a jaký vztah k prototypu mají. Výstupem této analytické části bude model sémantického pole temporálních předložek, jejich společné sémantiky, diferencí a vztahů.

1.1 Teoretický kontext

V této části úvodu se budu věnovat stručnému popisu kognitivní lingvistiky a jejím pojmům a přiblížení konstrukční gramatiky a sémantiky rámců. Zároveň uvedu příklady aplikace těchto teorií na jazyková data.

1.1.1 Kognitivní lingvistika

Kognitivní lingvistika se vyvíjí přibližně od 80. let minulého století. V centru její pozornosti stojí „studium hluboce uložených, tělesně i kulturně zakotvených a sdílených významů jakožto předpokladů společného kontextu – a komunikace, včetně jejích proměn a posunů“ (Vaňková – Nebeská – Saicová Římalová – Šlédrová, 2005, s. 18). Kognitivní lingvistika je v úvodních pracích v češtině představena dostatečně, ať už v překladu nebo původních studiích. Proto se zde zaměřím pouze na vysvětlení základních pojmů, s nimiž budu v práci dále pracovat. České názvy termínů jsem převzala z přeložené odborné literatury (Danaher, 2007, Janda, 2004) a z nepublikované diplomové práce Z. Lehoučkové (2009). Pokud se termíny v původní české ani přeložené literatuře nevyskytovaly, přiklonila jsem se k překladu pojmu výrazem, který nejlépe vystihuje jeho význam a funkci.¹

Nejprve je důležité představit pojetí pojmu *význam* v kognitivní lingvistice. Podrobněji se tomuto tématu věnuje např. Vaňková (2005, s. 77–92). Význam je založen na lidské zkušenosti a má z hlediska kognitivního přístupu „tělesný, zkušenostní a subjektivní,

¹ Pro bližší informace o kognitivní lingvistice viz překladová literatura: Janda (2007), Danaher (2007), Lakoff (2006). Originální odborná literatura v angličtině: Evans – Green (2006); původní česká odborná literatura: Vaňková – Nebeská – Saicová Římalová – Šlédrová (2005).

respektive inter-subjektivní základ“. Chápeme ho tedy „celostně: jako prototypový způsob pojetí předmětu v lidské mysli, jako (jazykový) obraz daného jevu, tak jak se vynořuje z různých metonymických, metaforických aj. modelů, jak se větví do různých významových rovin a celků“ (Vaňková, 2005b, s. 80).

Tělesné ukotvení významu – kognitivní lingvistika předpokládá, že je význam tělesně ukotven. Prostřednictvím našeho lidského těla získáváme zkušenostní základ a díky tomu jsme schopni porozumět pojmům, jež kognitivní lingvistika nazývá „představovými schématy“ (image schemas), jako např. *uvnitř* versus *vně*, *nahoře* versus *dole*. Jazyk je popisem lidského vnímání reality, při zkoumání významu je proto cílem zabývat se způsoby motivace významu lidskými percepčními a konceptualizačními schopnostmi (Janda, 2004, s. 16–17).

Mentální prostory (mental spaces) a mapování (mapping) – teorii mentálních prostorů vyvinul Gilles Fauconnier, který je definuje jako „...very partial assemblies constructed as we think and talk, for purposes of local understanding and action. The[ir] containin[g] elements (...) are structured by frames and cognitive models“ (Fauconnier, s. 1). Pojem *mentální prostory* lze nejlépe vysvětlit pomocí příkladu, který uvádí Fauconnier (s. 1). Ten tvrdí, že mentální prostory patří buď do krátkodobé paměti, nebo do paměti dlouhodobé. V prvním případě je tvoříme v určitém aktuálním kontextu komunikační situace, v případě druhém jsou uloženy v paměti, stejně jako například vzpomínka na to, když jsme zlezli Mount Rainer v roce 2001. Mentální prostor, do kterého patříme my, Mount Rainer, rok 2001 a naše zlézání hor lze poté aktivovat různými způsoby a za různým účelem. Například věta „Zlezli jsme Mount Rainer v roce 2001.“ vyvolává mentální prostor za účelem vyprávění o události v minulosti. V tomto případě je tedy scéna se zlézáním Mount Rainer mentálním prostorem uloženým v dlouhodobé paměti, který byl vyvolán na základě aktuálního kontextu, a mentálním prostorem aktuálně vytvořeným je zde vyprávění o události. Věta „Petr věří, že jsme zlezli Mount Rainer v roce 2001.“ vyvolává opět mentální prostor, tentokrát proto, aby bylo uvedeno, čemu Petr věří. „Tady je obrázek nás, jak zlézáme Mount Rainer v roce 2001.“ – opět v nás vyvolává stejný mentální prostor, tentokrát za účelem promluvy o obsahu obrázku. Poslední příklad aktivace stejného mentálního prostoru ilustruje věta „V této novele zlézáme Mount Rainer v roce 2001.“ Informuje o zahrnutí možná smyšlené scény do novely. Část mentálního prostoru je tedy kognitivní síť uložená v naší paměti, struktura, kterou pouze v daném komunikačním (situačním) kontextu aktivujeme, a další část je tvořena aktuálně na

základě kontextu. Fauconnier tvrdí, že pokud může být mentální prostor konvenční, uspořádaný jako něco, co už známe, pak můžeme říci, že je tento prostor orámovaný (*framed*). Celé toto uspořádání je poté možné nazvat rámcem (*frame*), tedy v podstatě tím, čím se zabývá Fillmore a co najdeme v jeho sémantice rámců. Jako příklad uvádí Fauconnier (s. 2) mentální prostor, ve kterém si jde někdo koupit kávu do kavárny. Rámcem je zde „obchodní transakce“, podrámcem (*subframe*) poté nakupování kávy v kavárně.

Existují různé možnosti, jak uspořádat rámce mentálních prostorů. Buď specifickým rámcem, např. *boxování*, dále obecnějším rámcem, jako např. *bojování*, či ještě obecnějším rámcem jako *soutěž*. Každý tento rámec má svá představová schémata. Může dojít k použití jemnějšího rozlišení informací v mentálním prostoru. Za normálních okolností nám mentální prostor *zápas boxu* neříká nic o velikosti bot boxerů nebo o tom, zda boxeři nosí chrániče hlavy. Jemnější rozlišení by ale zahrnovalo např. hmotnost rukavic či právě velikost bot.

Mentální prostory mohou být poté v naší mysli různými způsoby propojeny, čemuž se říká *mapování*. Mezi tři nejdůležitější procesy mapování patří metafora, metonymie a smíšení (*blends*). Kognitivní lingvisté považují za hlavní proces mapování metaforu, která vzniká přenášením pojmu z jedné (zdrojové) domény do domény jiné (cílové). Na metaforu narážíme v naší každodenní komunikaci. Příkladem metafory může být označení *srdce Evropy*, používané často souvislosti s Českou republikou. Výchozí doménou je zde doména lidského těla, ve které je srdce centrálním orgánem, „centrem“ celého těla. Tato doména byla přenesena do domény prostorové, do prostoru Evropy, v jejímž středu se přibližně Česká republika nachází. Metonymie se tvoří tak, že se „částečný nebo asociativní vztažný bod mapuje na samotný referent“ (Janda, 2004, s. 26), a lze ji rozdělit do několika typů. Nejdůležitějším z nich je synekdocha, která bývá někdy řazena vedle metafory a metonymie. Jako příklad můžeme uvést větu *Tenhle Hostovský má naštěstí málo stran*. Celá osoba spisovatele zde označuje jedno z jeho děl. Nejméně prozkoumaným procesem je smíšení, výsledek křížení slov. V tomto případě se dvě zdrojové domény podílejí na vytvoření domény třetí. Jako příklad ze slovo tvorby uvádí Janda slovo *motel* (motor + hotel) či *workaholic* (work + alcoholic) (Janda, 2004, s. 23–27).

Domény – tento pojem můžeme vysvětlit s oporou o článek D. S. Danahera, který cituje R. Langackera: „Všechny jazykové jednotky do určité míry závisí na kontextu. Kontext potřebný pro charakterizaci sémantické jednotky se označuje jako doména (*domain*). Domény jsou nutně kognitivní entity: mentální zkušenosti, reprezentační prostory, koncepty nebo konceptuální komplexy“ (Langacker, 1987 (I), s. 147, cit. podle Danaher, 2007, s. 96).

Doménami se tedy rozumí pozadí, na jehož základě jsme schopni porozumět významu a pochopit ho. V souvislosti s doménami je potřeba si ještě vysvětlit pojem *základní doména* (base domain), kterou může být např. čas či prostor. Tato doména je odvozena přímo z charakteru našich ukotvených zkušeností. Naproti tomu stojí *domény abstraktní* (abstract domains), které sice také vycházejí z našich ukotvených zkušeností (např. láska, manželství), ale mají složitější charakter (Evans – Green, 2006, s. 231).

Prototypizace (prototyping) – podle kognitivní gramatiky kategorizujeme schematicky prostřednictvím prototypu (Danaher, 2007, s. 93). Prototypem rozumíme nejreprezentativnější či „nejlepší“ příklady určité kategorie. Tyto příklady se nacházejí v samém centru kategorie, přičemž ostatní členy jsou od prototypu více či méně vzdáleny. Ne vždy je ale tak jednoduché určit, které členy do oné kategorie ještě spadají a které ne, příp. který ze členů je oním prototypem. Prototyp určujeme v kognitivní lingvistice např. z hlediska frekvence užití slova v rámci dané kategorie, ale především z hlediska našich vlastních představ o nejtypičtějším reprezentantu dané kategorie, tzn. jaké rysy či vlastnosti, jež jsou v rámci kategorie typické, by měl její člen splňovat. Vaňková a kol. (2005, s. 76) uvádí příklad v kategorii *pták*, do které bez problémů zařazujeme např. tučňáka či pštrosa, ačkoli nesplňují jednu z hlavních vlastností, a sice schopnost létat. Naproti tomu nejtypičtější příklad, tedy prototyp, vidíme v takovém ptákově, který létá, zpívá, má zobák, peří a snáší vejce. Jako příklad uvádí vrabce či kosa.

Profil/báze (profile/base), trajektor/vztažný bod (trajectory/landmark) – profilem určitého výrazu se rozumí to, co onen výraz pojmenovává. „Profilování se odehrává na pozadí domény nebo doménové matrice, jejíž některé aspekty mohou být konceptualizací vlastní[,] a která tudíž tvoří bázi“ (Taylor, 2002, s. 591, cit. podle Danaher, 2007, s. 97). Distinkce profil/báze je otázkou zkušenosti a znalosti konvenčního úzu. Danaher uvádí příklad ze slovní zásoby, ve které výrazy profilují sémantický obsah na pozadí základní domény a význam slova se odvozuje od specifických vztahů mezi jeho profilem a bází, např. slovo *strýc* profiluje muže se specifickým vztahem k jiným lidem v doméně rodiny (tj. *strýc* je zde profilem a *rodina* bází) (Danaher, 2007, s. 97).

Na příkladu *strýce* je patrný vztah mezi pojmy doména – profil – báze. Báze je v podstatě doména nebo její relevantní záběr (zde tedy *rodina* = jak doména, tak báze), profil je část domény, kterou daný výraz označuje (zde *strýc*; dalšími profily by byl např. *otec*, *synovec*) (Lehoučková, 2009, s. 22).

Trajektorem rozumíme pohybující se bod. Oproti tomu vztažný bod je pevný orientační bod, vzhledem k němuž se trajektor pohybuje. U prostorových předložek se trajektorem stává předmět, který je lokalizován, a vztažným bodem předmět, vzhledem k němuž je lokalizován (Lehoučková, 2009, s. 81, 85). Ve spojení *lampa nad stolem*, které uvádí Danaher (2007, s. 97), je tedy stůl vztažným bodem a lampa, jež je lokalizována vzhledem ke stolu, je zde trajektorem. Stačí ovšem pozměnit scénu – *stůl pod lampou* – a role se vymění, lampa se stane vztažným bodem a stůl trajektorem.

Použití těchto základních pojmů kognitivní lingvistiky a jejich vztah můžeme na závěr tohoto oddílu demonstrovat na analýze ruského genitivu, již provedla L. Janda (2004, s. 30–38). Janda představuje sémantickou síť složenou ze čtyř uzlů (GENITIV – PRAMEN (prototyp), GENITIV – CÍL, GENITIV – CELEK, GENITIV – VZTAŽNÝ BOD). Tato síť pokrývá široký rozsah dat v ruštině.

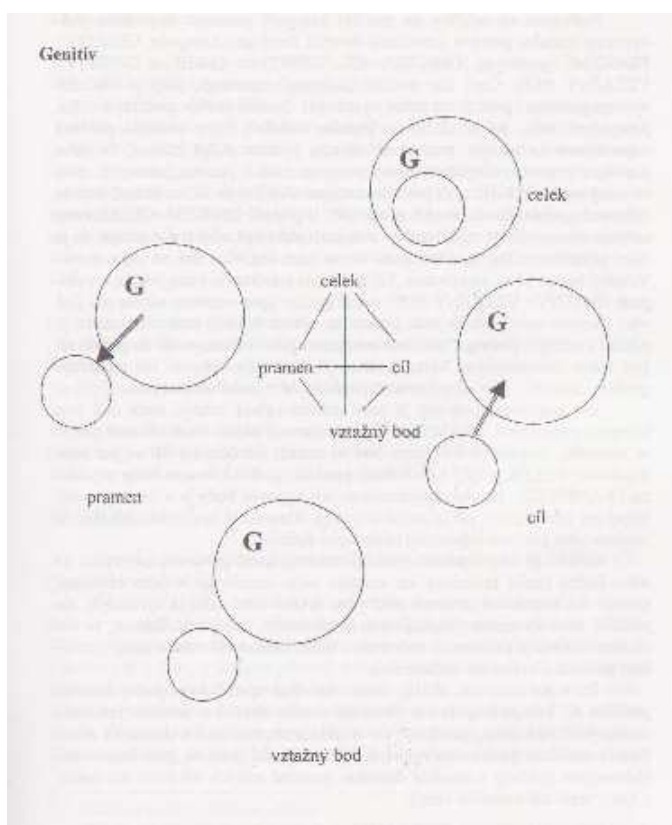

Schéma č. 1 – Sémantická síť ruského genitivu (Janda, 2004, s. 31)

Jednotlivé uzly naznačují, jaký je základní význam ruského genitivu, pádu, který podle Jandy vždy obrací pozornost k něčemu jinému. Genitiv je zde tedy vztažným bodem a předmět, kterému přenechává pozornost, je trajektor. Schéma uzlů „je ukotveno v univerzální lidské zkušenosti s nádobami, s pohybem po cestě a s relativní vzdáleností“ (Janda, 2004, s. 32).

V ukázce se Janda věnuje podvýznamům patřícím do kategorie ruského genitivu. Soustředí se zejména na „spouštěcí“ slova (především předložky a slovesa) a na rozšíření genitivních významů pomocí metafory.

GENITIV – PRAMEN je prototypickým podvýznamem kategorie ruského genitivu. Trajektor se v tomto uzlu vzdaluje od vztažného bodu (genitiv – pramen) a pojí se s významy „přicházení“ či „pocházení z“ a „stahování se“ či „odebírání“. „Spouštěčem“ jsou zde předložky s významem „z“ nebo „protože“ či slovesa naznačující „stažení (se)“. Mnohá z těchto sloves „souvisejí s metaforickým rozšířením prostorové domény na doménu emocí“ (Janda, 2004, s. 33), např. bát se, stydět se.

(1) **Oni soveršenno ně stěšnalis prisutstvija ljuděj.**

[oni-NOM vůbec stydět se-PST-NEG přítomnost-GEN člověk-GEN-PL]
,Vůbec se v *přítomnosti* lidí nestyděli/neostýchali.'

GENITIV – CÍL je opakem uzlu předešlého. Představuje přemísťující se předmět (trajektor), liší se pouze směrem trajektorie. Tento uzel se pojí s významy znamenajícími „přiblížení/přibližování“ (v prostoru či čase). I zde dochází k metaforickému rozšíření, a to na doménu účelu („pro“), na doménu intelektu („dotknout se“) vedoucí k „pokud se týká“ a na doménu zásluh/morálky:

(2) **Stupeňki mojego vagona ně dochodjat do zemli.**

[schůdek-NOM-PL můj-GEN vagón-GEN dosahovat-PRS-NEG do země-GEN]
,Schůdky mého vagónu nedosahují na *zem*.'

Při použití tohoto významu se slovesy je důležité, jaký význam slovesa mají a jak určitý/neurčitý je objekt, který se přibližuje.

GENITIV – CELEK vyjadřuje vše, co lze v angličtině vyjádřit pomocí „of“, tj. adnominální, posesivní a kvantifikační významy. Patří sem vyjádření vztahu část/celek, posesivní užití ad. Tento uzel implikuje nějakou „část“ celku, na kterou se většinou soustředíme větší měrou.

(3) **Ně povtoritě ošibku prezidenta.**

[opakovat-IMP-NEG chyba-ACC prezident-GEN]
,Neopakujte prezidentovu chybu.'

V tomto uzlu jsou „spouštěcími“ předložkami v ruštině genitiv předložky mezi, uprostřed, uvnitř a poté dalších přibližně padesát předložkových frází, např. ve formě, směřovaný k. „Množství (něčeho)“ lze vyjádřit i číslovkami a dalšími kvantifikátory. Dále se s tímto uzlem pojí slova popisující vlastnění či manipulování s množstvím.

(4) **V přereryve sredi učastnikov načali cirkulirovat' dokumenty.**

[V přestávka-LOC mezi účastník-GEN-PL začít-PST rozdávat/kolovat-INF materiál-ACC-PL]

„O přestávce začali mezi účastníky rozdávat materiály.“

V posledním uzlu, GENITIV – VZTAŽNÝ BOD, „slouží genitiv jako mentální adresa pro jiné věci“ (Janda, 2004, s. 32). Trajektor se zde vyskytuje v blízkosti vztažného bodu. Nejčastějším užitím tohoto podvýznamu jsou data fungující jako orientační body v čase:

(5) **Vosmogo avgusta 1927 g. M. Cvetajeva pisala svojej znakomoj S. N. Andronikovej-Galpern.**

[osm-GEN srpen-GEN 1927 rok-GEN M. Cvetajevová-NOM psát-PST svůj-DAT známý-DAT S. N. Androniková-Galpern-DAT]

„Osmého srpna roku 1927 M. Cvetajevová psala své známé S. N. Andronikové-Galpern(ové).“

Dále Janda uvádí, že existuje více než dva tucty předložek, které umisťují objekty vzhledem k tomuto uzlu v doménách času, prostoru, podobnosti a intelektuálních pojmů, např. bez, před, nad, u ad.

Některá slova mohou sloužit jako „spouštěči“ negativní interpretace tohoto uzlu:

(6) **Obyčajnaja naša žizň byla lišena vsej etoj roskoši, kazavšejsja téatralnoj, prednaznačenoj isključitelno dlja šťastlivoj minuty.**

[běžný-NOM náš-NOM život-NOM zbavit-PST-PASS veškerý-GEN přepych-GEN, zdající se-GEN teatrální-INS, vyhrazená-INS jen pro šťastný-ACC minuta-ACC]

„Náš každodenní život byl zbaven veškerého přepychu, jenž se zdál teatrální a byl vyhrazen jen pro okamžiky štěstí.“

1.1.2 Konstrukční teorie

Konstrukční gramatika není prozatím na rozdíl od kognitivní lingvistiky v českém prostředí tolik známá. Ve vysvětlení jejích základních rysů a pojmů se proto opírám o článek

Lehečkové (2011). Jedním ze základních zdrojů k získání dalších podstatných a podrobnějších informací o této teorii je studie M. Friedové a J.-O. Östmana (2004). Konstrukční gramatiku vytvořil Charles Fillmore. Intenzivní rozvoj začíná na počátku 90. let především ve Spojených státech amerických. Konstrukční gramatika není jednolitá teorie jazyka, spadá do ní více směrů, např. kognitivní konstrukční gramatika (hlavní představitelkou je Adele Goldberg), radikální konstrukční gramatika (William Croft) nebo pružná konstrukční gramatika (Fluid Construction Grammar; Luc Steels).

Konstrukční gramatika se ve své podstatě vymezuje proti formální lingvistice, zejména proti generativní gramatice. Popisuje všechny jazykové jednotky v reálném užití v komunikaci, netvoří formální modely jazyka. Zajímá ji, jak slova fungují v kontextu, a zohledňuje všechna data.

Gramatická konstrukce je základním pojmem konstrukční gramatiky. Má povahu jazykového znaku, jedná se tedy o spojení formy a významu. Každá konstrukce zahrnuje více či méně podrobné informace o svých fonologických, morfologických, syntaktických, sémantických, pragmatických, diskursních a prozodických charakteristických rysech (Fried – Östman, 2004, s. 13). V popise konstrukce jsou specifikovány její bezprostřední složky (avšak, jak uvádí Lehečková, neexistuje omezení, kvůli němuž bychom nemohli použít popis závislostním principem). Dále zde najdeme „stanovení prototypického souhrnu podmínek, které určí, jak musí být konstrukce zformována, aby byla gramatická (tzv. *constraint-based* přístup), a jakou funkci s jakým významem pak bude plnit v promluvě (funkční přístup)“ (Lehečková, 2011).

Paralelně se rozvíjí tzv. **frame semantic (sémantika rámců)**, jejímž iniciátorem je opět Charles Fillmore. Jde „o teorii sémantiky spadající ke kognitivním přístupům k lexikonu, která je tak jako konstrukčněgramatický popis koncipována funkčně, tj. integruje do popisu také informace o relevantních konotativních složkách významu, pragmatických rysech a encyklopedických informacích, které jsou podstatné pro pochopení a správné užívání určitého konceptu“ (Lehečková, 2011). Na základě sémantiky rámců vznikl slovník *FrameNet* (viz http://framenet.icsi.berkeley.edu/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1). Tato lexikální databáze v současnosti (září 2010) disponuje více než 10 000 lexikálními jednotkami, z nichž více než 6000 prošlo anotací. Tyto lexikální jednotky se vyskytují v téměř 800 hierarchicky spojených sémantických rámcích a jsou doložené ve více než 135 000 větách, jež prošly anotací (Ruppenhofer – Ellsworth – Petruck – Johnson – Scheffczyk, 2010, s. 5).

Příklad ze sémantiky rámců bych ráda demonstrovala na základě Fillmoreova článku (1982). Fillmore zde odkazuje ke svým dřívějším pracím, ve kterých se zabýval konceptem „rámce“. Např. v článku z roku 1977 (*Topics in Lexical semantics*) představil pokus o charakterizaci kognitivní scény, do které spadal soubor anglických sloves, jež jsou sémanticky propojena, neboť označují či vyvolávají stejnou rámcovou scénu. Tato scéna obsahuje čtyři prvky, a sice *kupujícího* (the Buyer; někdo, kdo se zajímá o výměnu peněz za zboží), *prodávajícího* (the Seller; někdo, koho zajímá výměna zboží za peníze), *zboží* (the Goods; zboží, které kupující získal, nebo získat mohl) a konečně *peníze* (the Money; peníze, jež získal (nebo se snažil získat) prodávající). Slovesy propojenými v této scéně jsou poté *buy*, *sell*, *spend*, *cost*, *charge* a další. Např. sloveso *buy* můžeme pomocí prvků vysvětlit jako sloveso, jež se zaměřuje na činnosti kupujícího s ohledem na zboží, v pozadí zůstávají peníze a prodávající. Pokud tedy neznáme detailně tuto scénu, která poskytuje pozadí pro kategorie reprezentované těmito slovy, nemůžeme říct, že známe významy uvedených sloves (Fillmore, 1982, s. 116). Stejným způsobem bychom mohli popsat scénu obsahující prvky *darující* (někdo, kdo někomu něco daruje), *obdarovaný* (někdo, kdo od někoho něco dostane) a *dar* (něco, co je darováno). Slovesy v této scéně by byla např. slovesa *dát*, *dostat*, *obdarovat*, *rozbalit* aj. Sloveso *rozbalit* by se tedy zaměřovalo obdarovaného, který nějak nakládá s darem, darující by byl v pozadí.

Novějším příkladem, uvedeným přímo ve studii z roku 1982, může být vysvětlení rozdílu v používání slov *imitation* (nepravý, imitace) a *real* (pravý) ve spojení s dalšími slovy. První z nich, *nepravý*, tvoří se slovem, se kterým se pojí, zcela nový komplexní koncept. Pokud řekneme *nepravá káva*, míníme tím něco, co vypadá jako káva a také (alespoň do jisté míry) chutná jako káva. Je to tím, že někdo vytvořil něco, co by mělo tyto vlastnosti, ale není to vyrobeno ze zrnků kávy. Naproti tomu pokud ke kávě připojíme slovo *pravý* (pravá káva), říkáme tím pouze, že něco, o čem se pochybuje, je skutečně káva. Pokud chceme oběma kategoriím porozumět, je podle Fillmorea důležité porozumět i roli kávy v našem životě a také tomu, proč by někdo chtěl vyrobit náhražku (kávy). Slovo *pravý* je zajímavé z toho hlediska, že je s některými slovy spojitelné, s jinými ne. Například spojení *pravý diamant* dává smysl, jelikož dovedeme porozumět tomu, proč by někdo chtěl vytvořit nepravé diamanty. Ale např. spojení *pravé kalhoty* už nám smysl nedává, neboť si jen těžko představíme něco, co by vypadalo i fungovalo stejně jako kalhoty, ale označovalo by se za kalhoty nepravé (Fillmore, 1982, s. 111).

2 Popis předložek v odborné literatuře

Cílem této kapitoly je charakterizovat české předložky a na základě prostudované literatury ukázat, jak lze předložky analyzovat – a to jak kognitivnělingvistickým přístupem, tak pomocí konstrukční gramatiky. Tuto kapitolu dělím na tři oddíly. V prvním z nich se věnuji českým předložkám a jejich rozdělení, zejména na základě popisu F. Čermáka (1996, 2010), který se českým předložkám věnuje z hlediska formy, funkce a sémantiky. České primární předložky analyzuje Konečná (1974), a to v podstatě kognitivnělingvistickým způsobem. Druhá část kapitoly se zabývá místními předložkami a jejich kognitivnělingvistickou analýzou. Vycházím ze dvou autorů: K. Turewiczové (2004) a L. Talmyho (2006). V posledním oddíle se nejprve zabývám konceptualizací času, jak ji předkládá Lakoff a Johnson (1999), a následně podávám příklad analýzy temporálních předložek pomocí konstrukční gramatiky, jak ji uvádí ve svém článku Ch. Fillmore (2002).

2.1 Charakteristika českých předložek

Předložky se řadí mezi nesamostatné slovní druhy, jde o slova synsémantická. Lze je klasifikovat podle různých kritérií. Nejčastějším kritériem – formálním – je jejich spojitelnost s pády. Podle tohoto měřítka jsou předložky roztrženy např. v *Průruční mluvnici češtiny* (2008, s. 342–345). Tímto způsobem získáváme předložky pojící se s genitivem, dativem, akuzativem, lokálem a instrumentálem. Nominativ je v českém jazyce primárně bezpředložkový, pojí se pouze s předložkami přejatými (ESČ, 2002, s. 349).

Dalším kritériem při klasifikaci předložek je významová specifikace, tj. dělení předložek na prostorové, časové, předložky původu, průvodních okolností, zřetele atd. Po této stránce vyjadřují tedy okolnostní významy podobně jako příslovce, avšak pouze ve spojení se jmény. Společně se jmény také tvoří větné členy.

Dále máme možnost členit předložky do dvou skupin dle jejich původu, tj. na předložky původní (primární) a nepůvodní (sekundární).

Čermák ve svém článku (1996) rozebírá předložky ze tří hledisek, a to podle funkce, formy a sémantiky. Předložky zároveň dělí do dvou skupin, na předložky jednoslovné a víceslovné. Z funkčního hlediska (tj. zaměření na užití jazyka) je systém předložek ve své nejstarší vrstvě předložek uzavřen, nemění se, zatímco ve vrstvách novějších je otevřený. Čermák rozlišuje tři funkce, a sice funkci typu *V – S*, tzv. funkci valenční, jež vyjadřuje vztah

mezi slovesem a podstatným jménem. Dále funkci *S – S*, funkci valenčně vázanou, znázorňující vztah mezi dvěma nominálními výrazy. Poslední je typ *PROP – S*, tj. nevalenční relace příslovečného určení k větě.

Předložky, stejně jako spojky, jsou prostředky vyjádření relace. Zatímco spojky jsou v tomto ohledu jednoduché, neboť mnohdy vyjadřují pouze relaci mezi větami, předložky jsou funkčně složené, tj. vedle jedné z funkcí výše uvedených obsahují ještě svou funkci nominativní. To znamená, že společně se jmény nazývají (nominují) mimojazykové jevy.

Z hlediska formy si Čermák všímá tří aspektů. První z nich je aspekt fonologický. Z tohoto hlediska je zajímavé, že jednoslovné předložky začínají i končí ve většině případů na konsonant. Je tomu tak z toho důvodu, aby předložka nesplynula s předchozím, resp. následujícím slovem. Druhým aspektem je distribuce. V rámci tohoto pojetí jsou jednoslovné předložky rozdělené do šesti typů struktury podle počtu slabik. Posledním aspektem je valence předložek, která koexistuje s valencí sloves. Valence může být buď čistě pádová, nebo pádově-prepoziční. U jednoslovných předložek převládá genitiv, zatímco nejmenší výskyt zaznamenáváme u lokálu.

Poslední vlastností předložek, které se Čermák věnuje, je jejich sémantika. Dělí předložky do sedmi sémantických tříd (stejně rozlišení najdeme také v *Lexikonu a sémantice*, 2010, s. 175–176), přičemž některé se mohou vyskytovat ve více třídách. První třída se nazývá *identifikace* a předložky do ní náležející vyjadřují zástupnost, shodu či srovnání. Další třídou je *klasifikace*, jejíž členové buď přiřazují jméno do určité třídy, či je z nějakého seskupení naopak vylučují. *Kvalifikací* se rozumí bližší určení jména, *determinací* pak všechny relace mezi predikátem a objektem, tj. zdroj/materiál, nástroj/prostředek, cíl/prospěch, výsledek/účinek, způsob/míra, účast/společnost, zřetel/hledisko/okolnost. Pátá třída, *kauzalita*, vyjadřuje vztahy důvodu/příčiny, účelu/určení a návaznosti/reakce. Zbývající dvě třídy kvalifikují jak jmenné výrazy a predikát, tak celou propozici. *Lokalizace* znázorňuje polohu a směr (kam, kudy a odkud). Předložky z poslední třídy, *temporality*, vyjadřují určení statického „(ne/určitého, v bodu či rozmezí a ne/určitě relativního co do následnosti, předčasnosti, popř. současnosti, KDY?)“ (Čermák, 1996, s. 40), východiska a cíle, méně často určení frekvence, popř. distributivnosti (odpovědi na otázku *Jak často?*).

Z hlediska sémantiky můžeme předložky dělit na monosémnní a polysémnní. Monosémnní předložky jsou delší, frekvenčně řidší a často víceslovné, polysémnní jsou obvykle kratší s vyšší frekvencí.

Závěrem se Čermák krátce věnuje korelacím, a to korelaci funkce předložky s její sémantikou a dále předložkového a pádového systému ze sémantického hlediska. Propojení je

patrné z tabulky (Čermák, 1996, s. 41, 42). Například z první korelace je patrné, že v první sémantické třídě, *identifikaci*, se vyskytují předložky s funkcí *V – S*, *S – S* a funkce *PROP – S* splývá v této třídě s valencí. Z druhé korelace můžeme vyčíst, že např. *agens* nesouvisí s předložkovým systémem, ale s pádovým ano. Naproti tomu *vlastnost* souvisí s oběma systémy.

Tabulka přiložená na závěr této části obsahuje přehled jednotlivých hledisek Čermákovy analýzy, tj. funkce, formy a sémantiky. Ke každé skupině je přiřazen příklad (příklady), příp. členové skupiny, jak je uvádí Čermák (1996, s. 32–40).

FUNKCE	příklad
adverbiální funkce V – S	vzpomene si <u>na</u> prázdniny
adnominální funkce S – S	prázdniny <u>u</u> moře
adverbiální funkce PROP – S	<u>v</u> létě

Tabulka č. 1 – Klasifikace předložek na základě funkce (podle Čermáka, 1996)

FORMA	příklad
(1) K	v, s, z, k
(2) V	o, u
KV	do, na, po, za
VK	ob, od
KVK	bez, nad, pod, dík, kol
KKV	při, pro, dle, vně
KKVK	kraj, před, přes, zpod
KKK	skrz
KKKVK	stran, vzdor
KKKKVK	vstříc
(3) KVKV	mezi, mimo, vůči, díky, zeza
VKKV	ústy
(4 – 6) další	

Tabulka č. 2 – Klasifikace předložek na základě formy (podle Čermáka, 1996)

(K = konsonant, V = vokál)

SÉMANTIKA	příklad
identifikace	dle, jménem, mezi, mimo, o, podle, proti, ... (<u>Za</u> prezidenta diplomy předal Novák. <u>Podle</u> otce to není pravda.)
klasifikace	konče/-íc, krom/ě, mezi, mimo, od, u, v, z, ... (Měd' patří <u>mezi</u> kovy. Ten člověk je <u>od</u> policie.)
kvalifikace	bez, do, k, kolem, kvůli, mezi, nad, s, u, v, ... (umazaný <u>od</u> bláta, čaj <u>s</u> citronem)
determinace	bez, dle, ob, od, formou, k, kolem, ústy, v, ... (hrát <u>na</u> piano, splácet <u>po</u> částech)
kauzalita	dík/y, do, k, mimo, na, od, pro, s, skrz, z, ... (udělal to <u>na</u> přání otce, jít <u>na</u> pivo)
lokalizace	blízko, blíže, do, k, kolem, mezi, na, za, ... (<u>na</u> špičce, <u>podél</u> silnice, <u>na</u> zahradě)
temporalizace	během, blíže, dnem, do, kolem, od, po, za, ... (<u>po</u> nocích, půjčit <u>na</u> dva měsíce, spát <u>do</u> pěti)

Tabulka č. 3 – Klasifikace předložek na základě sémantiky (podle Čermáka, 1996)

Českým předložkám se věnovala i D. Konečná ve svém článku ve *Slově a slovesnosti* (1974). Pozornost věnovala zejména prostorovým významům, ale snažila se popsat české primární předložky jako celek. Na rozdíl od Čermáka Konečná explicitně propojuje pádovou valenci předložky s její sémantikou.

Uvádí, že u předložek lze rozlišovat tři fáze děje. Toto ukazuje na konstrukcích předložky *do*: *žene se do bláta – boří se do bláta – otisk do bláta*. Je tady tedy patrná fáze předobjektová (počáteční), objektová (střední) a postobjektová (koncová) (Konečná, 1974, s. 261). Totéž rozlišení platí i pro jiné předložky, např. *je před školou – je ve škole – je za školou*, přičemž objektem spojeným s prepozicí nemusí být pouze věc, ale i děj, pro který je ovšem typický právě jeho vývoj v čase. Vyjadřování o ději může být jiné než vyjadřování o věci. Některé předložky mají stejný význam v obou užitích (*před školou – před odjezdem*), některé ne (*po ulici – po odjezdu*).

České pravé předložky rozdělila Konečná do pěti soustav (1974, s. 262–263) a znázornila je graficky, a to na základě lokální složky, kterou podle ní obsahují významy všech pravých předložek. Tato lokální složka je u některých předložek více zřetelná, u některých méně (Konečná, 1974, s. 262). Každá soustava vyjadřuje něco jiného. Zajímavá je v tomto

případě předložka *po*, kterou lze vzhledem k tomu, že „pokrývá veškerý povrch, posunuje, porovnává, počítá, popisuje“ (Konečná, 1974, s. 262) přiřadit ke všem českým předložkovým soustavám.

V poli I vyjadřují předložky směr děje nebo věci. Patří sem předložky *nad*, *před*, *mezi*, *za*, *pod*, tedy předložky pojící se s akuzativem či instrumentálem. Předložka *po* je zde opozicí předložky *před*. Příkladem mohou být spojení *po/před/za lesem*. Grafická podoba vypadá následovně:

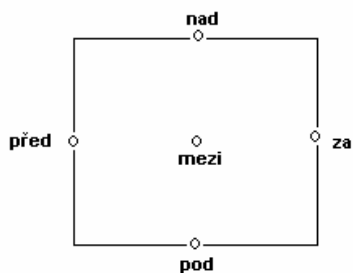

Schéma č. 2 – Soustava I (Konečná, 1974, s. 262)

Soustava II udává polaritu (*k* něčemu × *proti* něčemu). Jsou zde tak spojeny předložky dativní a lokálové, jejichž jiné propojení v českém systému předložek chybí, neboť čeština nedisponuje předložkami, které by se vázaly jak s dativem, tak s lokálem. Konečná uvádí jako příklad protisměru spojení *po proudu – proti proudu*, přičemž záznam předložky *k* v této soustavě by měl být zjednodušeným záznamem předložky *po*. Viz grafické znázornění:

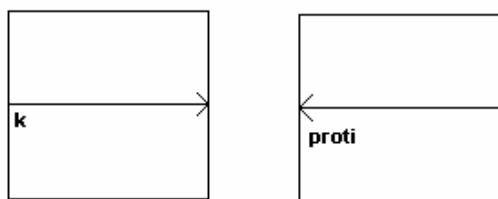

Schéma č. 3 - Soustava II (Konečná, 1974, s. 262)

Předložky ze skupiny č. III vypovídají o manipulaci s objektem a o zvládnutí překážkového objektu a pojí se s akuzativem. Jde o spojení jako *míří na terč*, *zavadí o terč*, *přeletí přes terč*, *projde skrz terč*. Jako příklad pro předložku *po* uvádí Konečná spojení *běžet až po překážku*, tj. *po* objekt, který klade odpor. Jedná se zde tedy o předobjektovou fázi (naproti tomu ve spojení *odpočinout si teprve po překážce* by šlo již o fázi postobjektovou).

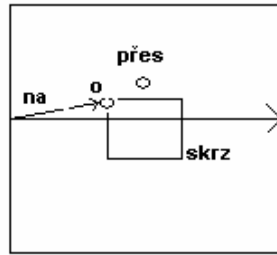

Schéma č. 4 - Soustava III (Konečná, 1974, s. 262)

Předložka *po* ve čtvrté soustavě vyjadřuje pokrytí povrchu, hory i dna řeky, pohlcení objektu i jeho posunutí. Pro představu o této soustavě uvádím příklady *po povrchu, na stole a jít o kousek dál*.

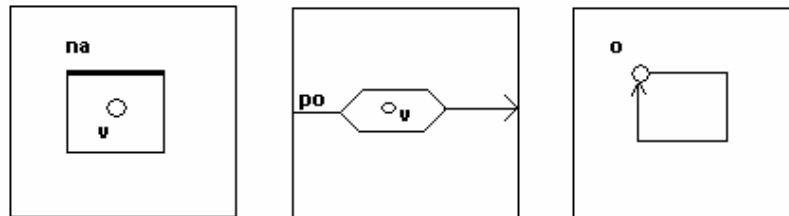

Schéma č. 5 - Soustava IV (Konečná, 1974, s. 262)

Poslední grafický diagram patří v prvním případě předložkám přicházejícím do kontaktu s objektem a zapojujícím se do nějakého objektu. Jde o předložky genitivní (*u, do, z, od*). Jelikož se jedná o kontakt s objektem, můžeme zde rozlišovat fáze, a to fázi objektovou (*u, do, z*) a postobjektovou (*od*). Jak uvádí Konečná, v genitivní části této soustavy má „důležitou úlohu zřetel k posunu a dělení, což jsou prvky z významového komplexu předložky *po*“ (Konečná, 1974, s. 263). Spadají sem příklady typu *u lesa, do lesa, z lesa, od lesa*. Druhá část soustavy zahrnuje předložku *s*, která se pojí s instrumentálem, pádem prostředí či zprostředkovatele a která stojí v opozici ke genitivní předložce *bez*. Příkladem této opozice může být dvojice *auto s velkým kufrem – auto bez velkého kufru*.

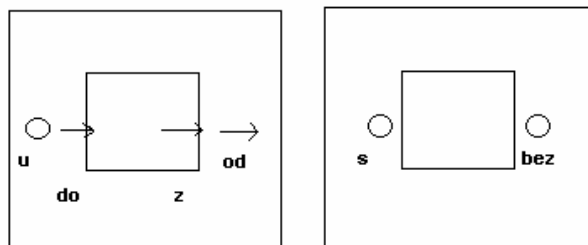

Schéma č. 6 – Soustava V (Konečná, 1974, s. 262)

Konečná se vyjadřuje i k vztahu prostoru a času. Říká, že si často mylně myslíme, že se o času vyjadřujeme jako o prostoru, protože můžeme najít spoustu podobností mezi vyjadřováním se o času a o prostoru (*okolo Prahy – okolo páté, v domě – v červenci*) (1974, s. 262). Podle Konečné bychom spíše mohli říct, „že v jazyce panuje chaos a že lidé mají podivuhodnou kapacitu paměti“² (1974, s. 261). Stanoviska a analýzy kognitivní lingvistiky ukazují, že vztah času a prostoru není absolutní, ale je tam silný vztah zdrojové a cílové domény.

² Vzhledem k době vzniku článku neuvažuje Konečná o tom, že by šlo o konceptualizaci předložek v mentálním prostoru.

2.2 Místní předložky

V této kapitole se zaměřím na charakteristiku místních předložek. Cílem je ukázat dva různé způsoby, pomocí nichž lze místní předložky popisovat v rámci kognitivní lingvistiky, a to na základě analýzy anglických prepozic od K. Turewiczové (2004) a L. Talmyho (2006).

Ve většině prací o předložkách se za jejich základní a typický aspekt významu považuje význam prostorový. Turewiczová uvádí, že deset velice frekventovaných anglických předložek disponuje více než 200 významy. Lze předpokládat, že podobně tomu bude i v češtině. Podle Turewiczové např. R. Dirven vytvořil „řetěz významů od tělesného prostoru k mentálnímu“, od prostorových domén přes doménu času až k abstraktnějším, jako je *state* (stav), *topic* (téma) nebo *area* (oblast), *manner/means* (způsob/prostředky), *circumstance* (okolnost) a *cause/reason* (příčina/důvod) (Dirven, R., 1993, s. 73–97, cit. podle Turewicz, s. 1).

Prostor je tedy základní doménou, se kterou pracuje i tradiční představitel kognitivní lingvistiky L. Talmy. Talmy (2006) provedl analýzu prostorových schémat v jazyce na základě kognitivní lingvistiky a soustředil se při tom na anglické předložky. Podle něj všechny jazyky vykazují dva různé subsystémy nesoucí význam, a sice „open-class“ (otevřená třída jazykových prostředků) neboli „lexikální“ subsystém, a „closed-class“ (zavřená třída jazykových prostředků) neboli „gramatický“ subsystém. Talmy se ve své analýze věnoval především zavřeným třídám, které vymezují koncepční strukturu a ke kterým patří např. předložky či spojky. Na základě analýzy předložky *across* ve větě ***The board lay across the road*** (Prkno leželo přes cestu) určil jedenáct základních prostorových rysů pro dané schéma (Talmy, 2006, s. 4–6).

První dva rysy pojmenovává Talmy *Figure* (zde „the board“) a *Ground* (zde „the road“). Jedná se mezi nimi v podstatě o tentýž vztah, který jsme si již dříve uvedli jako *profil* a *báze*. Proto se těchto termínů budu držet i zde, ačkoli Talmy používá jinou terminologii.³

Třetí rys ukazuje, že profil je prostorově spjat s bází.

Čtvrtý říká, že báze má tvar pásky, tj. jedná se o plochu ohraničenou paralelními okraji, které jsou stejné dlouhé (či delší) jako vzdálenost mezi nimi.

Pátý rysem je skutečnost, že *profil* je lineární a bývá na obou koncích ohraničen. Pokud by v této větě byl namísto objektu *the board* použit objekt dvojrozměrný (Talmy uvádí

³ Stejně rozlišení, tj. na *Figure* a *Ground*, používá i Lakoff – Johnson (1999, s. 149).

příklad *wall siding*, což je obložení domů používané v USA jako ochrana před vlhkostí), už bychom předložku *across* použít nemohli. Namísto ní by se ve větě objevila předložka *over*.

Šestý rys se týká os jednotlivých objektů. Tyto osy jsou na sebe téměř kolmé. Pokud by tomu tak nebylo, bylo by opět nutné změnit předložku (např. *The board lay along the road*. – v tomto případě jsou osy obou předmětů srovnané).

Sedmý rys říká, že profil *the board* je souběžný s plochou báze *the road*. Při odchýlení bychom opět museli použít jiný výraz.

Osmý rys poukazuje na fakt, že profil sousedí s plochou objektu báze. Pokud by se *prkno* nacházelo výše či níže, došlo by ke změně předložky.

Devátý rys popisuje délku profilu. Ta musí být alespoň tak velká, jako je šířka báze. Pokud bychom tedy *prkno* nahradili předmětem, který by byl kratší, došlo by k nahrazení předložky *across* předložkou *on* (př. *The baguette lay on the road*.).

Desátým rysem ve schématu předložky *across* je skutečnost, že se profil dotýká obou okrajů báze. Jestliže by došlo k otočení osy *prkna*, opět bychom museli namísto *across* zvolit jiný výraz (a to i v případě, že by všechny ostatní elementy zůstaly zachovány).

Posledním, jedenáctým rysem je horizontální osa profilu, přičemž plocha báze je obvykle, ale ne nutně horizontální. A opět i zde by došlo ke změně předložky, pokud by se změnila výchozí poloha profilu.

Zahrnutí rysu do schématu je zde tedy určeno tím, že je daný rys pro schéma *across* či pro schéma jiné předložky nezbytný (tj. jeho změnou bychom museli přejít k výběru jiné předložky). Nakonec Talmy definoval celkem dvanáct rysů. K základním jedenácti, které vzešly z analýzy předložky *across*, přibyl ještě jeden, a sice rovnoběžnost. Příkladem může být předložka *over*, v jejímž schématu musí profil i báze představovat vzájemně rovnoběžné plochy (*The tapestry hung over the wall*).

Na základě tohoto příkladu ukázal tedy Talmy rysy, které se vyskytují v uzavřené třídě prostorových schémat. Zároveň tvrdí, že je také nutné všimnout si rysů, které mezi základní rysy nepatří, a tím získat seznam možných prostorových rysů nesloužících strukturování funkce v jazyce.

Turewiczová (2004) také analyzuje prostorové předložky z hlediska kognitivní lingvistiky. Ve své práci se zabývá anglickou prostorovou předložkou *in*. K analýze ale přistupuje odlišným způsobem než Talmy, a sice v porovnání s ním (a jinými autory popisujícími předložky v kognitivním rámci) „neprostorově“, tj. ne nutně s prostorovým významem v centru prototypu. Říká, že „the spatial basis of prepositions is crucial to the

evolution leading to the formation of meaning schemata of prepositions (indeed, each of the predicates), whereas ‘spatiality’ need not retain the central position in the meaning structure of the *schema* which sanctions specific meanings (of a preposition)“ (Turewicz, 2004, s. 1).

Před ukázkou samotné analýzy je třeba rozumět pojmům trajektor/vztažný bod a k tomu se vztahujícímu pojmu *elaboration sites* (e-sites). Trajektor a vztažný bod jsme si vysvětlili již v rámci uvedení do terminologie v předchozí kapitole. „Viewed from the perspective of potential integration of relational entities with other entities on a higher level of cognitive organisation, i.e. the process of meaning formation of complex language expressions, the trajector and landmark(s) may function as elaboration sites (e-sites)“ (Turewicz, 2004, s. 8). E-sites tedy umožňují spojení jména a předložky, neboť obsahují informace o těchto dvou jednotkách.

Ještě před samotnou analýzou předložky *in* Turewiczová tvrdí, že pokud se spojí dvě fráze, výsledkem nebude součet jejich významů, nýbrž nová složená (sémantická) struktura zakódovaná v „novém“ profilu/bázi. To znamená, že význam předložky jako takové, např. *in*, je zakódován odlišným profilem/bází, než jakým je definován význam předložkové fráze, např. *in a cup*. Spojení dvou významových struktur je umožněno shodou mezi těmito strukturami. Tato shoda je schematicky specifikována příslušnými e-sites. Zároveň s utvořením předložkové fráze dochází k upřesnění vztažného bodu. Ten poté specifikuje relaci předložky jako *in the landmark*. Dalším krokem je bližší určení koncepčního obsahu prepoziční fráze, tj. dojde k omezení souboru substantiv, jež se mohou stát členem relace *in the landmark*. Například v relaci *the milk in the cup* jsou charakteristicky seskupeny dvě entity právě proto, že jejich vlastnosti toto uspořádání dovolují. Příslušnými vlastnostmi jsou „tvar a pevný povrch“ hrnku a „tekutost“ mléka. Turewiczová zdůrazňuje, že uspořádání elementů je zde určeno spíše slučitelností příslušných vlastností než faktem, že jeden z objektů má všechny charakteristiky hrnku a druhý všechny charakteristiky mléka (Turewicz, s. 9–10).

Podle Turewiczové je nejdůležitějším rysem konceptu lingvistické analýzy *in* pojem ohraničení (*concept of enclosure*), ačkoli původně spatřovala centrální význam této předložky v konceptu zahrnutí (*concept of inclusion*). Tento koncept je ale podle ní pouze jedním z možných použití předložky. Ve své dřívější práci (Turewicz, 2000, cit. podle Turewicz, s. 12) definuje schéma významu [IN] následovně:

„[IN] profiles a relation of enclosure of the trajector entity in the landmark; the landmark e-site is specified as ‚a nominal entity capable of providing enclosure‘

(...), whereas the trajector e-site is specified by the type of enclosure as an entity ,enclosable‘ in the landmark...“

Jazyková struktura [IN THE LANDMARK] může kódovat takové uspořádání entit účastnících se frází jako zavírání v, zabalení v, oddělování zvenčí vymezením hranic, specifikování hranic oblasti výskytu ad. Pokud je koncept uzavření pro sémantiku *in* centrální, měl by být rozpoznatelný ve všech použitích této předložky. Výše řečené aplikovala autorka textu na vybraných sedm příkladů, jež analyzovala Herskovitsová (1989, cit. podle Turewicz, s. 12), př. *the nest in the tree, the block in the circular area* nebo *muscles in the leg*. Uvedu zde pro ilustraci jeden výsledek jejího zkoumání, a sice aplikaci uvedených pravidel na příkladu *muscles in the leg*. V této konstrukci by se dalo odkázat na fyzickou uzavřenost. Přesto toto vysvětlení není podle Turewiczové dostačující, neboť mluvčí není schopen vidět svaly uvnitř nohy, což znamená, že ho ani nemá co „inspirovat“ k vytvoření takovéto konstrukce. Vysvětlení proto musíme hledat jinde. A sice na základě významové struktury zahrnuté v jednotlivých členech konstrukce. [MUSCLE] znamená „konstitutivní element struktury lidského těla“, [LEG] můžeme definovat jako „část lidského těla skládající se ze svalů, kloubů a měkkých tkání a pokrytá kůží“⁴. Slovo [LEG] tedy „pokrytím kůží“ splňuje požadavek „schopnosti poskytnutí ohraničení“. [MUSCLE] zase splňuje specifikaci e-site trajectoru „schopnost uzavření ve vztažném bodě“, a to díky kompatibilitě své specifikace „konstitutivní element struktury lidského těla“ se specifikací báze fráze [IN THE LEG], „uzavřen v části lidského těla“. Tím dospějeme k ověření výše zmíněného konceptu ohraničení (Turewicz, s. 16). V závěru Turewiczová říká, že je pro porozumění významu neurčitosti předložek důležitější samotný proces analýzy než její výsledky. K porozumění totiž podle ní postačí, když se ukáže, jak se předložka chová v onom procesu.

⁴ Definice podle Turewiczové (2004, s. 16) odpovídá spíše definici *končetiny*. Pro pochopení analýzy je tento rozdíl nedůležitý, proto toto vymezení ponechávám stejné.

2.3 Časové předložky

V této části charakterizují časové předložky. Hlavním odborným zdrojem při zpracování této kapitoly je článek Ch. J. Fillmora *Mini-grammars of some time-when expressions in English* (2002) a kapitola *Time* z knihy od G. Lakoffa a M. Johnsona (1999).

Někteří kognitivní lingvisté tvrdí, že prostor je metaforické uspořádání pro doménu času. Právě tomuto tématu se ve své knize věnují Lakoff a Johnson (1999). Tvrdí, že jen v málo případech chápeme čas čistě temporálně, většinou se jedná o metaforickou verzi našeho porozumění pohybu v prostoru. Čas je tedy metaforicky konceptualizován jako pohyb (Lakoff – Johnson, 1999, s. 139–140), konstruujeme ho pomocí dvou procesů – metafory a metonymie. Nejdůležitějšími dvěma metaforami jsou *The Moving Time metaphor* a *The Moving Observer metaphor*. V prvním případě se jedná o metaforu, která obsahuje statického pozorovatele. Čas (či různé objekty) se zde pohybuje směrem k pozorovateli či kolem něj, přičemž osoba pozorovatele označuje přítomnost a slouží jako referenční bod k označení minulosti či budoucnosti. V tomto případě je pozorovatel bází a čas profilem. Jako ukázkou tohoto typu metafory uvádějí Lakoff a Johnson např. větu *The summer just zoomed by* (Lakoff – Johnson, 1999, s. 140–143).

Ve druhé metafoře se pozorovatel pohybuje a jakákoli lokace na jeho cestě označuje čas. Umístění pozorovatele je v čase přítomném. Čas je zde konceptualizován jako umístění v krajině, proto se tato metafora někdy nazývá také *Time's Landscape metaphor*. Vzhledem k tomu, že čas je zde připodobněn k cestě, může se stejně jako ona rozpínat a lze ho měřit. V této metafoře je pozorovatel profilem, čas/časový údaj bází, tedy tím, vzhledem k čemu se pozorovatel pohybuje. Příkladem může být věta *We passed the deadline* (Lakoff – Johnson, 1999, s. 145–146).

Třetí možností konceptualizace času je metonymie, kterou je možné použít např. v pohybových situacích. Můžeme kupříkladu říct *I slept for fifty miles while she drove* a vzdáleností (padesát mil) zde označujeme dobu (trvání), po kterou jsme spali (Lakoff – Johnson, 199, s. 152).

Také Fillmore si všímá vztahu času a prostoru. Ve svém článku popisuje různé časové výrazy v angličtině a rozebírá je v rámci konstrukční gramatiky. V analýze používá pro odkazování v čase termín (časový) *cíl* (target). Dalšími pojmy jsou poté určitý *vztažný bod* (landmark) v čase, vzhledem k němuž se cíl dříve či později odehrává, a *vzdálenost* (distance). Vzdáleností se zde myslí vzdálenost v čase a je v ní situovaný cíl, jenž se nachází v určitém

směru od vztažného bodu. Posledním pojmem je tedy *směr* (direction), který může nabývat pouze dvou hodnot, a to buď *před* (before), nebo *po* (after).

Fillmore časové konstrukce chápe jako vektorové. Příkladem obecné vektorové konstrukce může být :

Name = Location_wrt_Landmark
Meaning = T is Dis Dir Lm
Domain = []
Landmark = []
Direction = []
Distance = []
Text = []

Schéma č. 7 – Příklad obecné vektorové konstrukce.

Vektorová konstrukce označuje časový cíl, jenž je v určitém směru vzdálen od vztažného bodu. Vzdáleností se rozumí vzdálenost v čase, vztažný bod je doba v čase nebo událost odehrávající se v určitém časovém úseku. Dále zavádí další atribut, *doménu* (domain), jež je ve většině případů specifikována jako čas. Tato obecná konstrukce má význam „T is Dis Dir Lm“, což má ukázat, že cíl je popsán jako v určitém směru vzdálený od vztažného. Příkladem takovéto konstrukce by mohlo být spojení *three years before the war*. V tomto spojení označují *three years* vzdálenost, *before* směr a *the war* je vztažný bod. Cíl je obsažen v celém tomto spojení, tj. je situován v době tři roky před válkou.

Název konstrukce zní „Location with respect to Landmark“, tj. cíl je umístěn s ohledem na vztažný bod. Jelikož konstrukce nemá vnitřní strukturu, je vhodná pouze pro samostatnou lexikální jednotku. Ve druhém schématu je zobrazena tatáž konstrukce konkretizována pro anglické příslovce *recently* (nedávno). Jak vidíme v konstrukci níže, vztažný bod je označen jako *prag*, to znamená, že hodnota tohoto atributu záleží na určité komunikační situaci. Směr je udán jako *před*, tj. v minulosti, a hodnota vzdálenosti je *krátká*, tedy nedlouho před momentem promluvy.

Name = Location_wrt_Landmark Meaning = T is Dis Dir Lm Domain = [time] Landmark = [prag] Direction = [before] Distance = [short] Text = [recently]
--

Schéma č. 8 – Konkretizovaná obecná vektorová konstrukce.

Dále se budu věnovat pouze příkladům konstrukcí, které se do češtiny musí či mohou přeložit pomocí předložky, ačkoli Fillmorův záběr je širší. Zabývá se mimo jiné také kalendářními jednotkami či konstrukcemi obsahujícími kromě kalendářních jednotek ještě jedno ze slov *last, this, next*.

Konstrukce, které zde zobrazují předložkové fráze, jsou rozděleny do dvou oddělených celků, které specifikují interní strukturu konstrukce. To znamená, že každý člen fráze má svoji vlastní konstrukci v rámci konstrukce celkové. Externí vlastnosti celkové fráze jsou vyjádřeny nad těmito dvěma celky, přičemž jejich hodnoty se shodují s hodnotami uvedenými v interní struktuře.

Na třech příkladech ukážu tři různé možnosti tohoto rozdělení. Vždy uvedu nejprve obecnou nevyplněnou konstrukci a následně konstrukci obsahující již své členy a hodnoty. V první z nich jsou konstituenty směr a vztažný bod (viz schéma č. 9). Další ukázka znázorňuje vyplnění této obecnější konstrukce předložkou *before*, kterou zobrazuje první interní konstituent, a vztažným bodem *Christmas* spadajícím do druhého konstituentu. Tím vytvoříme frázi *before Christmas*, jejíž vlastnosti jsou vyjádřeny v externí struktuře konstrukce. Konstrukce se nazývá „Direction from Landmark“. Pomocí předložky *before* je zobrazován vztažný bod jako časové slovo a celá fráze označuje událost konající se v minulosti.

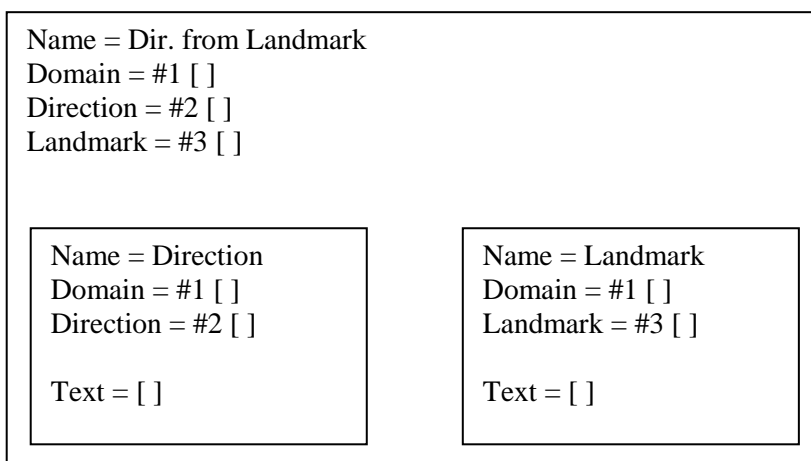

Schéma č. 9 – Obecná konstrukce se dvěma konstituenty, směrem a vztažným bodem

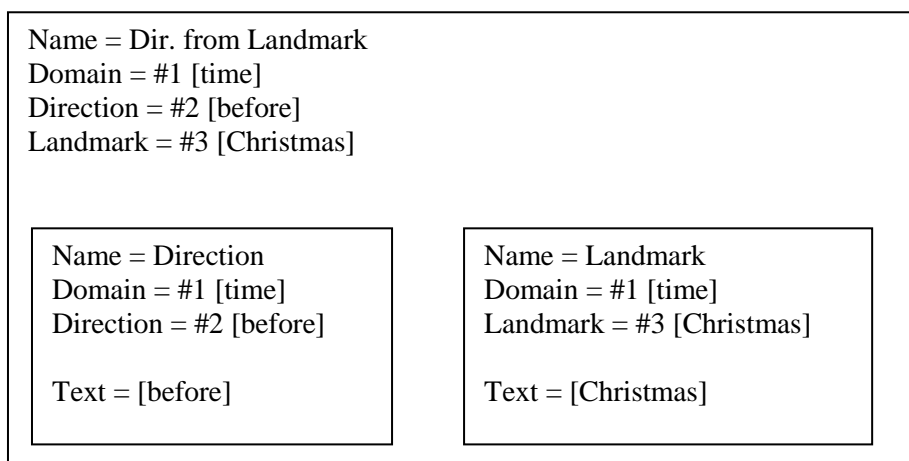

Schéma č. 10 – Vyplnění obecné konstrukce znázorněné schématem č. 9

Konstrukce druhého příkladu má podobné uspořádání jako obecná konstrukce v příkladu 1 a má také stejný význam. První konstituent zde vyjadřuje vzdálenost, druhý směr a vztažný bod (schéma č. 11). Nejjednodušší frází, která této konstrukci odpovídá, je podle Fillmora *long ago* (lze přeložit jako *před dávnou dobou*). V první části konstrukce je zachyceno slovo *long*, ve druhé *ago*. *Ago* udává zároveň jak vztažný bod („now“), tak směr („before“; schéma č. 12).

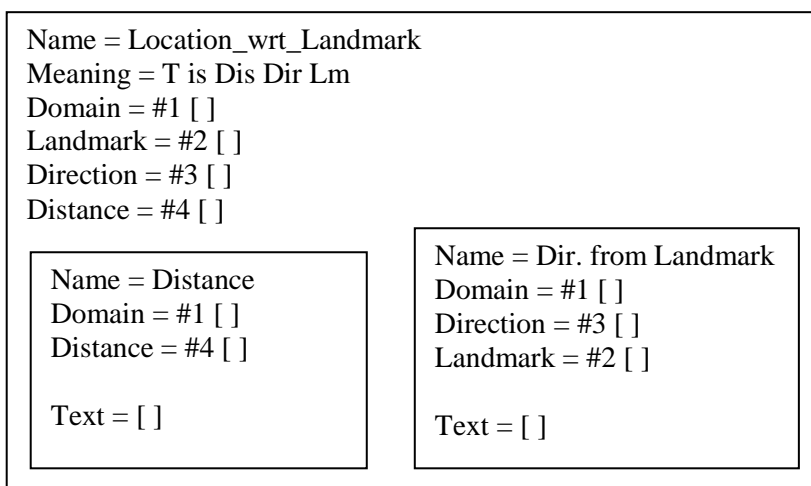

Schéma č. 11 – Obecná konstrukce se dvěma konstituenty, vzdáleností a směrem od vztažného bodu

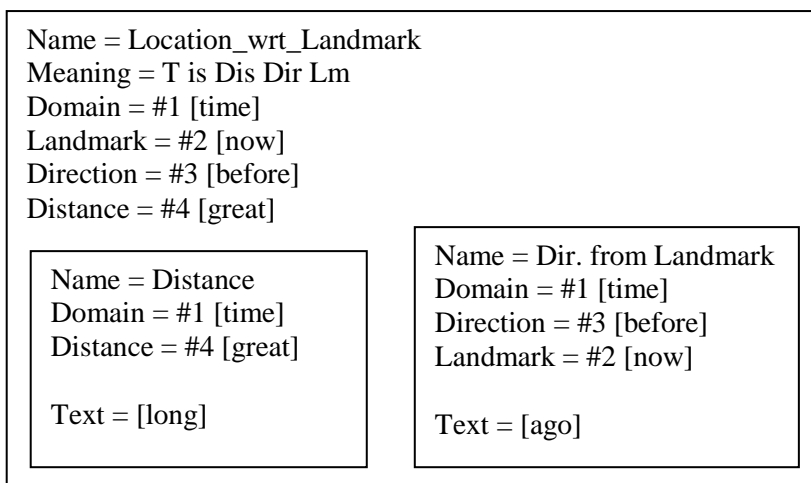

Schéma č. 12 – Vyplnění obecné konstrukce znázorněné schématem č. 11

Posledním příkladem je konstrukce, která označuje části dne (schéma č. 13). Nazývá se *Location in DayPart of DayName*. Tento název znamená umístění časového cíle v rámci části nějakého určitého dne. Tato konstrukce neobsahuje specifikaci vztažného bodu, neboť je jím pojmenování dne (v tomto případě *Wednesday*). Pokud tuto konstrukci užíváme pouze s kalendářními názvy na úrovni dní a částí dnů, nemusíme specifikovat časovou doménu. Konstrukce je zde vyplněna slovy *Wednesday* a *morning*, tvoří tedy frázi *Wednesday morning* (ve středu ráno; schéma č. 14).

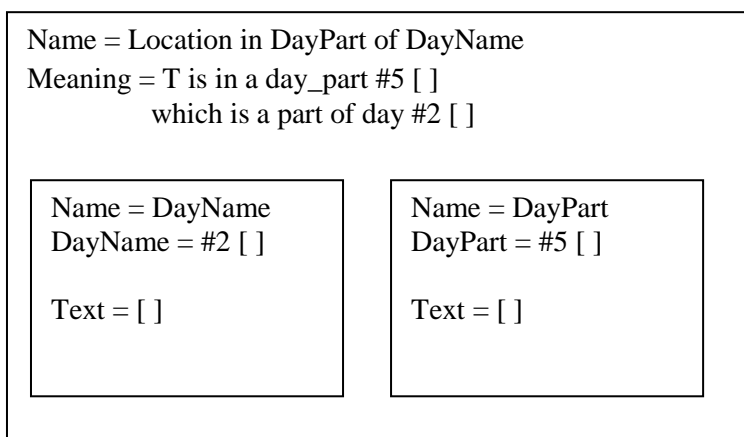

Schéma č. 13 – Obecná konstrukce znázorňující umístění v části dne

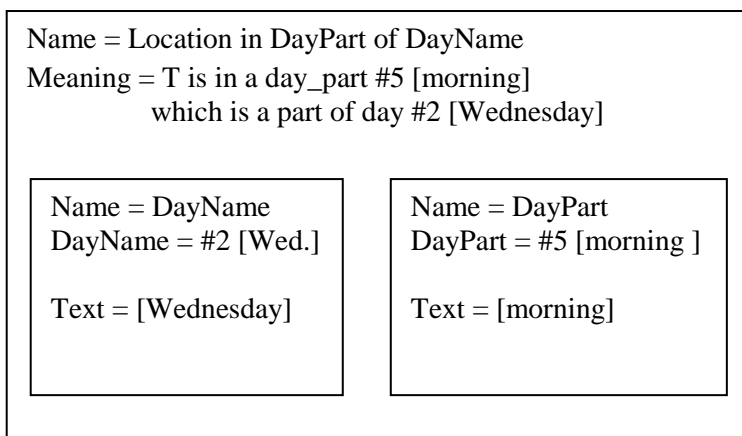

Schéma č. 14 – Vyplnění obecné konstrukce znázorněné schématem č. 13

Fillmore se zabývá vztahem času a prostoru, když mluví o různé roli *směru* v těchto dvou doménách. V prostorové doméně je možné mluvit o vzdálenosti mezi dvěma věcmi bez nutnosti uvedení směru. V doméně časové není užitečné mluvit o jedné věci v čase, která je v čase vzdálena od jiné specifické věci, a nevyjadřovat přitom zájem o směr, a to proto, že minulost a budoucnost, ke kterým směr odkazuje, jsou v našem prožívání času důležité. Fillmore uvádí, že anglické *far away* je v mnoha směrech analogické s *long ago*. V prostorové konstrukci je ale vztažný bod dán pragmaticky a směr je nespecifikován, zatímco v konstrukci temporální je vztažným bodem „nyní“ a směr je vyjádřen jako „před“ (Fillmore, 2002, s. 46).

3 Analýza českých temporálních předložek

V praktické části přistupuji k analýze temporálních předložek v češtině. Nejprve uvedu, čím přesně se v této analýze zabývám a jak probíhal výběr materiálu. Poté přestoupím k analýze tabulky, ve které rozebírám příkladové věty jednotlivých předložek na základě předem vybraných rysů. Ukážu, jaké tendence jednotlivé předložky podle této tabulky vykazují. V další části se věnuji charakteristice předložek a jejich jednotlivých významů, které následně zaznamenávám do konstrukcí. Po své vlastní charakteristice předložek se podívám, jak jsou jednotlivé předložky definovány v online verzích *Příručního slovníku jazyka českého (PSJČ)* a *Slovníku spisovného jazyka českého (SSJČ)*, a porovnám údaje se svými zjištěními. Na základě charakteristiky jednotlivých předložek nakonec navrhnu mapu předložek, ve které jsou prostorově zaznamenány předložky se všemi svými významy.

3.1 Funkční a sémantické rysy

V bakalářské práci analyzuji 14 českých předložek disponujících temporálním významem. Ačkoli původní záměr byl analyzovat pouze primární české předložky, rozhodla jsem se zařadit do souboru i několik předložek sekundárních. Učinila jsem tak především z důvodu sémantiky, neboť primární předložky nepokrývají celou oblast možných významů. Aby tedy analýza obsáhla co největší významový prostor, vybrala jsem do seznamu analyzovaných předložek následující předložky sekundární: *během*, *kolem* a *okolo*. Celkově tedy rozebírám 14 předložek, z primárních předložek jsem vybrala *do*, *k*, *na*, *nad*, *o*, *od*, *po*, *před*, *s*, *v* a *za*, dále do seznamu patří výše uvedené předložky sekundární. Ve všech případech se jedná o předložky jednoslovné. Většina těchto předložek je polysémní. Monosémní jsou pouze čtyři z nich, a sice *k*, *kolem*, *nad* a *s*.

Pokud bychom měli tyto předložky rozebrat po formální stránce tak, jak to činí Čermák (1996, s. 34–38), mohli bychom říct, že z fonologického hlediska jich jedenáct začíná na konsonant a tři na vokál. Z hlediska distribuce můžeme tyto předložky rozdělit do osmi skupin. První skupina obsahuje předložky *v*, *s*, *z*, *k* (tvořené jedním konsonantem), ve druhé se vyskytuje předložka *o*. Třetí skupina má čtyři členy, a sice *do*, *na*, *po*, *za* (jedná se tedy o jednoslabičné předložky se strukturou konsonant – vokál). Čtvrtá skupina zahrnuje pouze jednu předložku – *nad*, stejně tak skupina pátá, kam patří předložka *před*. V předposlední

najdeme předložky *během* a *okolo* a poslední, osmá skupina obsahuje předložku *okolo*. Posledním formálním aspektem je valence předložek. V rámci zkoumaných předložek je dominantním pádem genitiv, který se vyskytuje u šesti předložek (*během, do, kolem, od, okolo, za*), u čtyř předložek se objevuje akuzativ (*na, o, v, za*) a lokál (*na, o, po, v*). Zde je zajímavé, že se tyto dva pády objevují ve třech případech u téže předložky. Tři předložky se pojí s instrumentálem (*nad, před, s*) a jedna s dativem (*k*).

Ze sémantického hlediska rozlišuje Čermák sedm skupin, přičemž jednou z nich je *temporalizace*. Tato skupina „zahrnuje předložky vyjadřující především 3 základní subtřídy *určení statického (...), určení východiska (...)* a *určení cíle (...)*. Poněkud stranou stojí případná další subtřída *určení frekvence, popř. distributivnosti*“ (Čermák, 1996, s. 40). Čermák u jednotlivých subtříd uvádí otázky, kterými se ptáme na jednotlivé významy předložek. Do první subtřídy, která odpovídá na otázku *kdy?*, patří předložky *během, k, kolem, nad, o, okolo, po, před, s, v* a *za*. Na určení východiska se ptáme otázkou *odkdy?* a spadá sem předložka *od*. Na třetí subtřídu, určení cíle, se ptáme *dokdy?, nakdy?* a řadí se sem předložky *během, do, okolo, na, po* a *za*. Ke čtvrté subtřídě, které přísluší otázka *jak často?*, se nevztahuje žádná ze zkoumaných předložek. V Čermákově členění chybí odpověď na otázku *na jak dlouho?, za jak dlouho?* Předložky, resp. jednotlivé významy předložek, které na tuto otázku odpovídají (např. k úplnému přeměření katastru by mělo dojít až *za 5 let*), jsem řadila do třetí subtřídy, protože se nejvíce shodují s jejím popisem a s předložkami, které do této třídy spadají. Stejně jako některé z těchto předložek totiž vyjadřují určité časové rozmezí.

Ke každé předložce jsem z Českého národního korpusu vybrala 57–62 příkladových vět. Pouze v případě předložky *nad* jsem vyhledala příkladů deset, protože tato předložka je v temporálním významu monokolokabilní, vyskytuje se pouze ve spojení *nad ránem*. Výběr počtu dokladů byl dán poměrem celkových výskytů předložek. Např. předložka *na* se v korpusu syn2010 vyskytuje v počtu 1 835 031 příkladů, kde jsou samozřejmě zahrnuty veškeré významy, nejenom temporální. Oproti tomu předložka *okolo* v témže korpusu zabírá 6453 dokladů. U některých předložek bylo jednoduché nalézt 60 příkladů temporálních významů, u jiných se toto číslo zdálo být zase příliš vysoké, neboť bylo obtížnější nalézt mezi nimi 60 temporálních významů. Příklady jsem vyhledávala náhodně v korpusech syn2005, syn2009pub a syn2010. Snažila jsem se z každého korpusu vybrat přibližně stejný počet dokladů, tj. cca 20 příkladových vět. Činila jsem tak z toho důvodu, aby výsledné příkladové věty pocházely nejenom z různých časových období, ale také z různých typů textu.

Všechny příkladové věty jsem vložila do tabulky, ve které jsem se snažila zaznamenat všechny důležité rysy týkající se jak samotné předložky, tak slov, která se s ní pojí (především řídicích sloves). V tabulce jsem konkrétní předložky v konkrétních výskytech popsala na základě sedmi rysů. Při popisu jednotlivých rysů se budu nejprve věnovat rysům sémantickým, poté rysům formálním.

Prvním ze sémantických rysů je „časový údaj“, neboli slovo, se kterým se předložka pojí a se kterým tvoří temporální výraz. Do této kolonky jsem zaznamenávala i nejbližší určení onoho slova, tj. pokud se vyskytlo spojení *během dvou let*, spadala do této kategorie obě dvě slova, tj. *dvou let*. Dá se říci, že jsem do této kategorie kromě slova, s nímž se předložka pojí, řadila také vše, co je podle *Příruční mluvnice češtiny* bráno jako číslovka a co se pojilo s oním výrazem připojeným k předložce. V případě nečíselných výrazů (např. *v pracovní době, po krátké úvaze*) jsem většinou postupovala podobným způsobem. Do kolonky „časový údaj“ jsem proto zařadila obě slova (tj. *pracovní doba, krátká úvaha*), zvlášť pokud spolu tvoří časté a ustálené kolokace. Zajímá mě, s jakými slovy se předložky ve svých jednotlivých významech nejčastěji pojí, příp. jestli netvoří určité ustálené prepoziční fráze.

Druhým sémantickým rysem je široký příznak „kolokace“, tj. určení, s jakým slovem se předložka spolu s časovým údajem (tj. celá předložková fráze) v příkladové větě pojí. Tato kolonka je rozdělena do tří částí. První z nich je „čas“ a patří sem vše, co by určitým způsobem mohlo ovlivňovat či přesněji vymezit význam předložky, jako např. zdůrazňovací částice *až*, které se často pojí s předložkou *do* (*občas zůstane na břehu až do rána; až do osmnácti žila v New Yorku*), nebo sloveso *začít* označující začátek děje (*asi kolem sedmé se začne rozednívat; po sedmé hodině jim tam začíná taneční zábava*). Tato část kolokačního rysu je zajímavá proto, že by se mohlo zjistit, že se některé významy předložek pojí často kromě časového údaje ještě s jiným určitým slovem, které může tyto jednotlivé významy ovlivňovat, popř. že se předložky v určitém významu již s žádným slovem, které by upřesnilo jejich význam, nepojí. Dále do této kolonky spadají případná další časová doplnění, např. *dvacet minut* (bylo asi dvacet minut před šestou) či *druhej den* (druhej den s ránem můžem vyrazit).

Dalšími dvěma částmi rysu kolokace jsou přívlastek shodný a přívlastek neshodný, které se pojí s časovým údajem. To znamená, že pokud bude příkladová věta vypadat následovně: *Věčně živé téma znovu přichází každoročně na přetřes okolo blížících se Vánoc (...)*, do kolonky PKs zapíšeme *blížících se*. Z věty *V osadách Krusičany a Zbořený Kostelec byly ještě v prosinci r. 1994 vyasfaltovány některé vozovky*. vybereme pro kolonku PKn časový výraz *r. 1994*. Výrazy patřící do těchto kolonek se už neobjevují v kolonce *časový*

údaj. Tyto rysy jsem do tabulky zařadila proto, že jsem chtěla zjistit, zda se předložka s časovým údajem nepojí opětovně s nějakým příslovcem, a pokud ano, zda to nemá vliv na určení jejího významu.

Posledním sémantickým rysem je teličnost (v ESČ označovaná také jako *terminativnost*). Tedy stanovení, zda je sloveso s přímou vazbou na předložku telické, či atelické. Při hodnocení této kategorie jsem vycházela z její definice obsažené v *Encyklopedickém slovníku češtiny* (2002, s. 488–489) a *Větných vzorcích v češtině* (zde pod pojmem *mutačnost*; Daneš – Hlavsa, 1987). Všechna perfektivní slovesa jsem podle ESČ určovala jako slovesa telická, u sloves imperfektivních jsem se poté rozhodovala mezi teličností a ateličností. Jako telická slovesa jsem uvedla ta, jež svým významem vyjadřovala činnost, která musí v budoucnu přirozeně skončit. Jako příklad se v ESČ uvádí sloveso *číst* – někdo čte (četl, bude číst) něco a je jisté, že tato činnost skončí, až dotyčný onu věc dočte. Ateličnost jsem přiřadila ke slovesům, jejichž děj nebyl ničím ohraničený, např. sloveso *mluvit*. Nevyskytuje se tu žádný předmět, který by určoval hranici, kdy musí nutně tento děj skončit. Tento rys jsem vybrala ze stejného důvodu jako rysy následující. Bylo by zajímavé zjistit, zda se některé předložky či pouze významy jednotlivých předložek nevyskytují pouze (nebo z větší míry) u sloves s telickým, či atelickým významem.

Dále si všímám rysů formálních. Prvním z nich je pád, tedy určení valence v souladu s Čermákem. Např. předložka *v* se pojí s akuzativem (*Asi v devět hodin jsem zahlédl na sto metrů v dosti hustém lese běhy velkého kusu vysoké.*) a lokálem (*V příštím roce už se očekává požadavek 140 tis. za kalendářní rok*). Zajímá mě, zda u předložek, které disponují více pádovými valencemi, ovlivňují pády jednotlivé významy. Neboli zda má každý z významů jiný pád, popř. zda se může jeden význam vyskytovat s více pády.

Další formální rysy se vztahují ke slovesu, jež má přímou vazbu na předložku. Těmto rysům se věnuji z toho důvodu, že chci zjistit, zda se některé významy předložek nevyskytují např. pouze s perfektivními slovesy či pouze v minulém čase. Určení vidu a času spolu zčásti souvisí. U perfektivních sloves jsem se rozhodla určovat buď čas minulý, nebo čas budoucí. Pouze v případech, ve kterých se tato slovesa pojila se slovesy pomocnými ve tvarech přítomného času (tvary sloves *chtít, moci, být a muset*), jsem určila přezens. Pomocná slovesa jsou v těchto případech sice užita v přítomném čase, ale sémanticky vyjadřují budoucnost, neboť děj, který tento složený přísudek vyjadřuje, se zřetelně odehraje až v budoucnu. Názorným příkladem je věta *A během toho času se může objevit účinnější forma léčby*. Je zde jasné, že se účinnější forma léčby objeví až v budoucnu (pokud vůbec), na základě tvaru pomocného slovesa jsem ovšem určila přítomný čas.

Posledním určovaným formálním rysem byl způsob slovesa. U imperativu a kondicionálu jsem neurčovala časový rys. Ještě je nutné podotknout, že rysy teličnosti a vidu jsem určovala podle plnovýznamového slovesa. Ve větě *Asi kolem sedmé se začne rozednívat* (...) jsem se při určování těchto rysů řídila na základě slovesa *rozednívat*.

Výsledky rozboru konkrétních příkladů jednotlivých předložek udávám společně s charakteristikou předložek, přičemž celá tabulka je připojena v příloze. Zde se ještě podíváme, zda se vyskytují nějaké souhrnné tendence všech zkoumaných předložek. Z celkového pohledu se dá říct, že většina předložek se vyskytuje v indikativních větách, což ovšem není překvapivým zjištěním, vezmeme-li v úvahu, že také většina vět, které během života proneseme či přečteme, obsahují přísudek v indikativu. Jistou tendencí by mohla být skutečnost, že u většiny předložek má v časovém rysu nejvíce dokladů čas minulý. Pouze předložka *do* se častěji vyskytuje v přítomném čase (21 dokladů), ostatní časy zabírají každý po 14 příkladových větách. Téměř vyrovnané hodnoty minulého a přítomného času se poté objevují u předložky *od* (27, resp. 22 dokladů) a *s* (25, resp. 20 dokladů).

3.2 Charakteristika jednotlivých předložek

Ve druhé části této kapitoly se budu věnovat charakteristice jednotlivých analyzovaných předložek. Nejprve v tabulce ukážu přehled všech předložek s počtem jejich významů. Poté každou z nich charakterizuji z hlediska tabulky rysů, jejíž stručný výsledek bude znázorněn v tabulce. Dále popíšu jednotlivé významy dané předložky a uvedu, který z nich je prototypický. Na závěr připojím vždy ke každému významu tři příkladové věty (pokud se určitý význam mezi všemi doklady alespoň třikrát objevuje) a poté tento význam zasadím do schematických konstrukcí, nejprve podle Fillmora (2002), poté prostorově podle Konečné (1974). Jako prototypický význam jsem označila většinou ten význam, který se v rámci dokladů z Českého národního korpusu vyskytuje v největší míře. Zároveň jsem se pokusila vymezit reprezentativní temporální význam dané předložky tak, jak by byl určen uživateli českého jazyka. Předložky zde uvádím v abecedním pořadí.

<i>předložka</i>	<i>význam₁</i>	<i>význam₂</i>	<i>význam₃</i>	<i>význam₄</i>
<i>během</i>	41	19	-	-
<i>do</i>	38	20	1	-
<i>k</i>	59	-	-	-
<i>kolem</i>	59	-	-	-
<i>na</i>	37	23	-	-
<i>nad</i>	10	-	-	-
<i>o</i>	39	11	8	-
<i>od</i>	52	2	3	-
<i>okolo</i>	59	1	-	-
<i>po</i>	51	8	1	-
<i>před</i>	52	8	-	-
<i>s</i>	60	-	-	-
<i>v</i>	43	12	3	1
<i>za</i>	29	29	4	-

Tabulka č. 4 – Přehled předložek a počtu jejich významů

3.2.1 Během

BĚHEM <i>Gen; 60 př.</i>		
VID	perfektivum	47
	imperfektivum	13
TELIČNOST	telické sloveso	47
	atelické sloveso	13
ČAS	minulost	34
	přítomnost	9
	budoucnost	13
MODUS	indikativ	56
	imperativ	-
	kondicionál	4

Tabulka č. 5 – Výsledky analýzy předložky *během*

Předložka *během* je čistě temporální. Z tabulky můžeme vyčíst, že po formální stránce nevykazuje žádné výrazné tendence. Můžeme ovšem říci, že ve více než třech čtvrtinách příkladových vět se vyskytuje perfektivní sloveso s telickým významem. A v necelé tři čtvrtině případů jsou příkladové věty v minulém čase. Z hlediska sémantiky se také žádné tendence v rámci šedesáti příkladů nedají vyzorovat, nejčastěji se *během* pojí se slovem *hodina*, např. *během dvou hodin, během první hodiny*.

Během vyjadřuje dobu/časový úsek, během něhož dojde k naplnění děje. Na temporální příslovečnou určení uvozená touto předložkou se ptáme otázkami „kdy/během jaké doby?“, popř. „za jak dlouho?“. První význam udává dobu, během níž dojde či došlo k naplnění děje. Vyskytuje se ve 41 příkladech.

U některých příkladů, na něž se můžeme zeptat otázkou *za jak dlouho*, lze předložku *během* nahradit předložkou *do* (v jejím druhém významu, viz níže) či předložkou *za* (v jejím druhém významu) se zachováním stejného významu. Př.: *spravil jsem ji během minuty / spravil jsem ji do minuty / spravil jsem ji za minutu*; v následujícím příkladu už není možná náhrada předložkou *za*: *mohli bychom ji zapojit během osmačtyřiceti hodin / mohli bychom ji zapojit do osmačtyřiceti hodin*. Pokud zde použijeme předložku *za*, věta sice bude dávat smysl, ale význam bude jiný. *Mohli bychom ji zapojit za osmačtyřicet hodin* znamená, že se teprve za osmačtyřiceti hodin začne se zapojováním, zatímco předchozí věty vyjadřují, že než skončí doba ohraničená osmačtyřiceti hodinami, bude již vše zapojeno. V prvním významu k nahrazení předložky *během* dojít nemůže: *byl sem tam několikrát během října / *byl jsem tam několikrát do října* (ptáme se „kde“, použitím předložky *do* v tomto kontextu získáme jiný význam). Mezi 60 příkladovými větami najdeme druhý význam 19×.

Prototypický význam je ten, který nelze nahradit předložkou *do*.

Příklady prototypického významu:

Můj syn, buď sám, nebo s přítelem, to zkusil na jeden až dva týdny *během* let několikrát.

Byl jsem tam několikrát *během* října a viděl jsem vždy ve stejných místech laň s letošním kolouchem.

Nic z toho, co zde uvidíte nebo uslyšíte *během* následujících dvanácti hodin, se nesmí dostat ven, nesmíte o tom hovořit ani mezi sebou

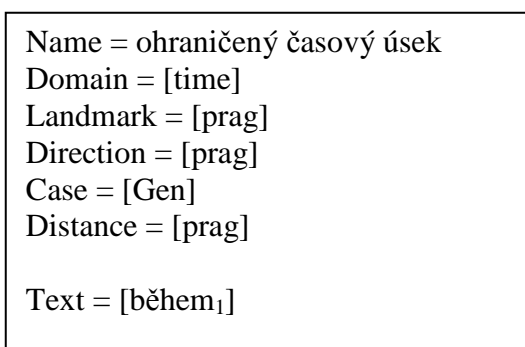

Schéma č. 15 – Konstrukce předložky *během₁* (podle Fillmora, 2002)

Schéma č. 16 – Grafické znázornění předložky *během₁* (podle Konečné, 1974)

Posun od prototypického významu, přiblížení k významu předložky *do* v jejím třetím významu (viz níže). Příklady užití:

Walton se díval z jednoho na druhého a nechápal, proč mu nechtějí rozumět. „Pak umře *během* několika týdnů tak jako tak. Nedá se s tím nic dělat, sami jste to říkali.“

stavebního spoření se v ČR zapojilo již okolo dvou miliónů občanů ČR a prognózy uvažují s tím, že *během* několika let bude stavebně spořit každý třetí občan. Vzhledem k vysokým výnosům a zajištění

„Je mi líto, pane, manžel je na cestě. *Během* půl hodiny nebo tak může být zpátky.

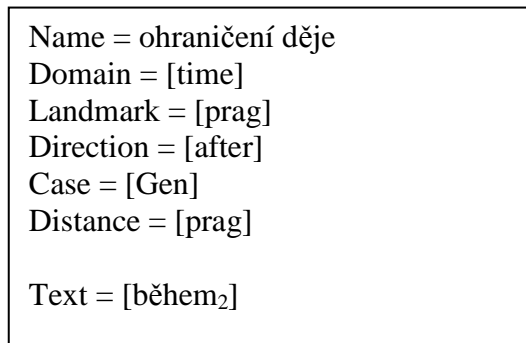

Schéma č. 17 – Konstrukce předložky *během₂* (podle Fillmora, 2002)

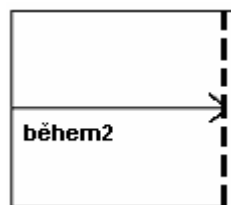

Schéma č. 18 – Grafické znázornění předložky *během₂* (podle Konečné, 1974)

Tady vidíme, že druhý význam předložky *během* je určitým způsobem více ohraničen než význam první. Děj se v tomto případě musí udát do té doby, než skončí ohraničení. Tj. pokud si vezmeme třetí příklad, *během půl hodiny může být zpátky*, znamená to, že se vrátí do půl hodiny, do té doby, než uběhne půl hodina. Zatímco v prvním případě, např. *byl jsem tam během let několikrát*, se tento děj udál během uvedeného časového období, a to i několikrát. Uvedený cíl není tedy doba, která ohraničuje konec tohoto děje, nýbrž děj se může dít po dobu uvedenou cílem.

3.2.2 Do

DO		
<i>Gen; 59 př., z toho 4 bez slovesa</i>		
VID	perfektivum	22
	imperfektivum	33
TELIČNOST	telické sloveso	22
	atelické sloveso	33
ČAS	minulost	14
	přítomnost	21
	budoucnost	14
MODUS	indikativ	49
	imperativ	3
	kondicionál	3

Tabulka č. 5 – Výsledky analýzy předložky *do*

U předložky *do* vidíme, že jak poměr perfektivních a imperfektivních sloves, tak poměr času příkladových vět je zde mnohem vyrovnanější než u předložky *během*. Sémantickou tendencí je kolokace předložkové fráze se zdůrazňovací částicí *až*, vznikají tedy spojení jako *až do smrti*, *až do osmnácti* či *až do roku 1918*.

Předložka *do* vyjadřuje dobu, během níž má dojít (či došlo) k uskutečnění nějaké činnosti. Má tři významy. Na první z nich, prototypický význam *do₁*, se ptáme otázkou „do kdy?“, popř. „do jaké doby?“. Označuje okamžik v čase, který ohraničuje konec děje uvedeného ve větě. Tento konec děje se vyskytuje v budoucnosti od jeho počátku. Z počtu 59 příkladů vybraných z Českého národního korpusu je tento význam obsažen ve 38 větách.

Druhý význam zabírá 20 příkladů. Označuje časový cíl, do něhož se musí děj udát. (Není to tedy „včetně tohoto cíle“.) Jak jsem již psala výše, lze předložkou *do* v tomto významu nahradit v určitých případech předložkou *během*. Opačným směrem, tj. nahrazení předložky *do* v jejím druhém významu předložkou *během*, je to také možné, ale opět ne ve všech případech. K nahrazení může dojít, pokud je u předložky *do* nějaký přesnější časový údaj, např. *do pěti minut*, *do tří let*. Pokud se ale předložka v tomto významu pojí s časovými výrazy, jako např. *do rána*, *do osmi dvaceti* [hodin] či *do půlnoci*, nahrazení není vždy možné. Neboť věta *Premiér chce do půlnoci vidět vaši demisi*. má jiný význam než *Premiér chce během půlnoci vidět vaši demisi*. V prvním případě to znamená, že chce premiér vidět demisi, než začne půlnoc. Čili do 23.59 hodin. Ve druhém případě ji chce ale vidět „během půlnoci“, tedy od počátku půlnoci do jejího konce, tedy okolo půlnoci. Na druhé straně pokud

předložkou *během* nahradíme předložku *do* ve větě *Ross věděl, že do několika vteřin po odeznění hlášení začnou policejní vozy odklánět dopravu.*, věta svůj význam zachová: *Ross věděl, že během několika vteřin po odeznění hlášení začnou policejní vozy odklánět dopravu.*

Poslední význam *do*₃ zahrnuje pouze 1 doklad z vybraných 59 ukázek. Jedná se o význam podobný významu prvnímu, jen s tím rozdílem, že děj označený slovesem (zde *byl posunut*) odkazuje do minulosti. Př. *Životní styl na severu byl oproti Jižnímu Michiganu posunut alespoň padesát let či více do minulosti.*

Nyní každý z významů zasadím do schématu podle Fillmora a Konečné, začnu významem prototypickým, jehož příklady jsou:

Začátkem června je už pořádně horko a to trvá spolehlivě až *do* začátku září.

Při návratu *do* mateřské třídy jsou žáci povinni se hlásit *do* 14.56 hod.

Mám toho vašeho kňouravého holčičního hlásku plné zuby. *Do* smrti ho už nechci slyšet, rozumíte?

Name = děj ukončený v budoucnosti
Domain = [time]
Landmark = [now]
Direction = [after]
Case = [Gen]
Distance = []
Text = [do ₁]

Schéma č. 19 – Konstrukce předložky *do*₁ (podle Fillmora, 2002)

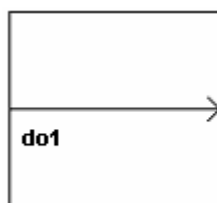

Schéma č. 20 – Grafické znázornění předložky *do*₁ (podle Konečné, 1974)

K prvnímu posunu od prototypického příkladu patří následující doklady:

A teď se modli, abych měla pravdu, Turku, protože jestli ty plány nebudu mít *do* pěti minut v ruce, zabiju tě.

Kdyby se člověk měl všem těm frustracím poddávat, musel by *do* týdne zemřít na následky totálního emocionálního vyčerpání.

A hráze opravdu něco vydrží! Zkuste bobrům hráz zbourat a vypustit vodu - *do* rána je to všechno spraveno.

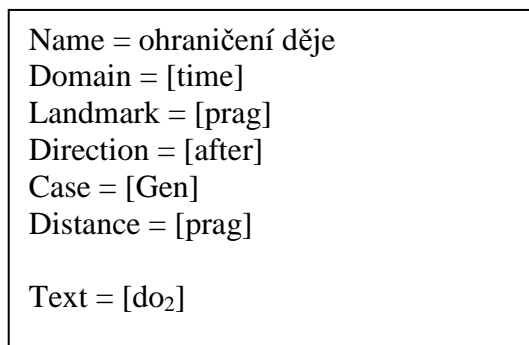

Schéma č. 21 – Konstrukce předložky *do*₂ (podle Fillmora, 2002)

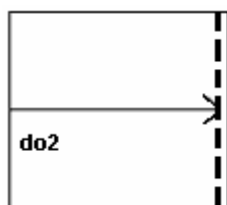

Schéma č. 22 – Grafické znázornění předložky *do*₂ (podle Konečné, 1974)

Druhý posun od prototypického významu zahrnuje, jak jsem již zmínila výše, v rámci 59 vybraných příkladů z Českého národního korpusu pouze jediný doklad, a sice:

Životní styl na severu byl oproti Jižnímu Michiganu posunut alespoň padesát let či více *do* minulosti.

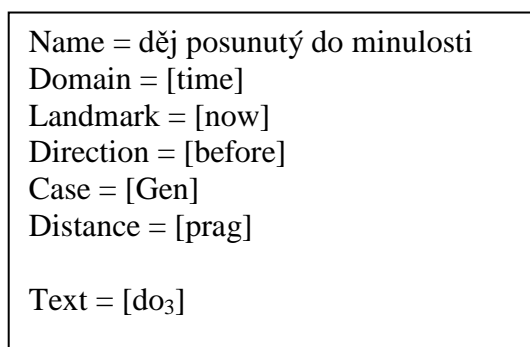

Schéma č. 23 – Konstrukce předložky *do*₃ (podle Fillmora, 2002)

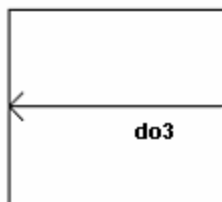

Schéma č. 24 – Grafické znázornění předložky *do*₃ (podle Konečné, 1974)

3.2.3 K

K <i>Dat; 59 př., z toho 1 bez slovesa</i>		
VID	perfektivum	35
	imperfektivum	23
TELIČNOST	telické sloveso	37
	atelické sloveso	21
ČAS	minulost	42
	přítomnost	8
	budoucnost	7
MODUS	indikativ	57
	imperativ	-
	kondicionál	1

Tabulka č. 6 – Výsledky analýzy předložky *k*

V případě dativní předložky *k* také nevidíme veliké rozdíly mezi počtem sloves perfektivních a imperfektivních, sloves s významem telickým a atelickým. Na druhé straně více než tři čtvrtiny příkladů se odehrávají v minulosti, tudíž v časovém rysu tu jistý sklon je.

Určitou tendenci nalezneme i v sémantických rysech. Předložka *k* se ve svém temporálním významu totiž často pojí se slovem *večer*, tvoří tedy spojení *k večeru*. Toto spojení se objevuje v patnácti příkladových větách. Ještě častějším slovem, které se vyskytuje vedle této předložky, je slovo *hodina* (s číselným určením), tj. *k šesté / druhé / třetí hodině*. Spojení tohoto typu se mezi příklady objevuje dokonce 28×. Zajímavé také je, že doplnění přívlastkem shodným najdeme u pěti příkladů a u čtyř z nich se jedná o adjektivum *ranní*. Podobně pozoruhodné je i doplnění předložkové fráze, které blíže určuje předložku či pomáhá blíže objasnit význam předložky. V tomto případě se takových doplnění našlo jedenáct, z toho šestkrát jde o tvary slovesa *vrátit se*.

Primárně prostorová předložka *k* vyjadřuje v temporální doméně přibližnou dobu, ve které se něco stane. Tuto přibližnou dobu znázorňuje určitý časový výraz (nejčastěji příslovce *večer*), přičemž cíl děje, tedy bod, ve kterém dojde k naplnění děje, se vyskytuje v blízkosti tohoto časového výrazu. Pokud tedy řekneme *k večeru*, míníme tím dobu těsně před večerem.

Po analýze v korpusu dohledaných výskytů předložky *k* v temporálním užití můžeme říct, že se vyskytuje pouze v jednom významu. V 59 příkladech se tedy ani jeden neliší svým významem od významu prototypického.

Příklady prototypického významu užití:

A tak jsme se s farmářem domluvili, že se tam na ně *k* večeru podíváme.

Bylo už *k* jedenácté.

„Trochu ano, pane, usnul jsem někdy *ke* čtvrté hodině ranní.“

Name = přibližnost, blízkost
Domain = [time]
Landmark = [prag]
Direction = [before (Landmark)]
Case = [Dat]
Distance = [short]
Text = [k]

Schéma č. 25 – Konstrukce předložky *k* (podle Fillmora, 2002)

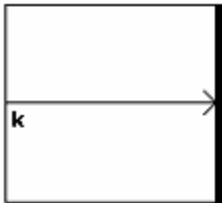

Schéma č. 26 – Grafické znázornění předložky *k* (podle Konečné, 1974)

3.2.4 Kolem

KOLEM <i>Gen; 59 př., z toho 2 bez slovesa</i>		
VID	perfektivum	36
	imperfektivum	21
TELIČNOST	telické sloveso	37
	atelické sloveso	20
ČAS	minulost	44
	přítomnost	8
	budoucnost	2
MODUS	indikativ	54
	imperativ	3
	kondicionál	0

Tabulka č. 7 – Výsledky analýzy předložky *kolem*

Sekundární genitivní předložka *kolem* opět nevykazuje žádné zvláštní tendence, co se formální stránky týče. Vyčnívá zde jako výše pouze časté užití v minulém čase, zajímavostí by mohlo být i řídké užití v čase budoucím. Samozřejmě by bylo zapotřebí mnohem většího počtu vzorků, abychom mohli učinit nějaké přesvědčivější závěry.

Po stránce sémantické se v jednom rysu podobá předchozí předložce *k*. V rámci přívlastků shodných pojících se s předložkovou frází se objevuje pouze adjektivum *ranní*, ale pouze třikrát. Zajímavější je v tomto případě doplnění ve formě přívlastku neshodného. Tato předložková fráze je totiž často více specifikována dalšími temporálními výrazy. Získáváme poté spojení jako *kolem třetí odpoledne*, *v pondělí kolem půl šesté večer*, *kolem desáté ráno*.

Předložka *kolem* udává, stejně jako předložka *k*, přibližný čas, v němž dojde či došlo k uskutečnění děje, příp. udává čas, ve kterém teprve k nějakému ději dojde. Na rozdíl od předložky *k* se časové určení nevyskytuje pouze před oním časovým bodem, nýbrž v určitém časovém rozmezí, přičemž uvedený časový bod se nachází přibližně uprostřed tohoto rozmezí. Pokud tedy máme větu *Ráno mi nic nepřišlo a kolem desáté hodiny jsem byl už pořádně promrzlý.*, děj se uskuteční v rozmezí od řekněme 9.50 do 10.10. Může to být přímo v deset hodin, ale stejně tak to může být chvíli před desátou či chvíli po desáté.

Mezi všemi příklady jsem narazila pouze na jeden význam vyjadřující temporalitu. Tento význam můžeme vidět v následujících třech příkladových větách:

A pak zase za dva dny jsem se tam dostal *kolem* čtvrté odpoledne.

Tak to vypadalo v pátek *kolem* 21. hodiny v saharských dunách při speciální etapě vedoucí z Al Mrajtí do Taoudenni.

Počkejte na mne zítra *kolem* jedenácté.

Name = přibližnost
Domain = [time]
Landmark = [now]
Direction = [prag]
Case = [Gen]
Distance = []
Text = [kolem]

Schéma č. 27 – Konstrukce předložky *kolem* (podle Fillmora, 2002)

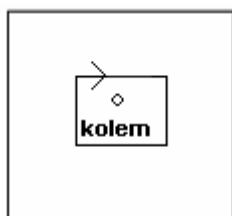

Schéma č. 28 – Grafické znázornění předložky *kolem* (podle Konečné, 1974)

3.2.5 Na

NA Akk, Loc; 60 př.; z toho 1 bez slovesa		
VID	perfektivum	41
	imperfektivum	18
TELIČNOST	telické sloveso	41
	atelické sloveso	18
ČAS	minulost	32
	přítomnost	12
	budoucnost	10
MODUS	indikativ	54
	imperativ	1
	kondicionál	4

Tabulka č. 8 – Výsledky analýzy předložky *na*

Předložka *na* se pojí s akuzativem a lokálem. S lokálem se mezi šedesáti příklady vyskytuje pouze dvakrát, jednou ve spojení *na konci hodiny*, podruhé *na začátku hodiny*. Ostatní doklady jsou akuzativní. Zde se ukázalo, že jeden význam předložky může být vyjádřen více pády, resp. se s více pády může pojit. Věta s lokálem, *Na začátku hodiny prozkouší namátkově pár lidí z definic*, obsahuje předložku *na* ve stejném významu jako věta obsahující akuzativní pád předložky: *Pozval jsem ji na skleničku do baru na rohu, na šestou hodinu*.

Další formální rysy ukazují, že se častěji pojí s perfektivními slovesy s telickým významem než se slovesy imperfektivními. Rys časový je v tomto případě vyrovnanější, i zde ale převažuje čas minulý.

Předložka *na* se v osmi případech vyskytuje ve spojení *na podzim*, pětkrát ji najdeme ve spojení *na jaře*. Nejfrekventovanější kolokaci ale tvoří se slovem *hodina*, se kterým se společně s různými číslovkami pojí v 34 dokladech, např. *Byl jsem pak v revíru ještě po dvou dnech asi na dvě hodiny ráno a neviděl jsem nic.*; *Domluvil jsem si s Felicií Karpovou schůzku na čtvrtou hodinu*.

Na užití předložky *na* v temporálním významu se můžeme zeptat dvěma otázkami, a sice *na kdy?* a *na jak dlouho?* Obě otázky nám také rozlišují dva významy této předložky. První z nich *na₁*, jenž odpovídá na otázku *na kdy?*, vyjadřuje přesný časový bod, v němž dojde k uskutečnění děje. Pokud tedy řekneme *na konci hodiny zazvonilo*, uskuteční se děj (v tomto případě tedy zazvonění) přesně na konci hodiny. Ani o trochu dříve, ani o trochu déle. Jedná se zde tedy o pojmenování přesného temporálního vztažného bodu. Tento význam

má 37 příkladových vět ze 60 a často se v nich pojí se substantivem *podzim* či *jaro*. Zajímavý je u tohoto významu i fakt, že se pojí se dvěma pády, jak jsem již zmínila výše.

Druhý význam na_2 se mezi 60 doklady vyskytuje 23× a pojí se pouze s akuzativem. Určuje časový úsek, během něhož se něco děje. Tím se i odlišuje od předložky *během*, neboť v jejím případě se určitá činnost neděje po celou dobu označenou touto předložkou. V případě *na* platí ovšem celá doba touto předložkou vyznačená, tj. věta *Odjeli jsme se dvěma kamarády na týden zarybařit si v úplně odlehlých končinách*. znamená, že rybařili opravdu celý týden (a ne pouze určitou dobu v tom týdnu, což by byl výklad, pokud by namísto předložky *na* byla užitá předložka *během*, tj. *během týdne*).

Příklady užití předložky *na* v jejím prototypickém významu:

Přijetí hraběnky v Bílém domě je naplánováno *na* osmou hodinu zítra večer .

Na Štěpána - 26.12. po mši svaté vystoupí ve včelákovském kostele školní flétnový a pěvecký (...)

„Teď, prosím, zaměřte svou pozornost *na* druhou hodinu ranní sedmého tohoto měsíce (...)

Name = časový bod
Domain = [time]
Landmark = [prag]
Direction = [prag]
Case = [Akk/Loc]
Distance = [no]
Text = [na_1]

Schéma č. 29 – Konstrukce předložky na_1 (podle Fillmora, 2002)

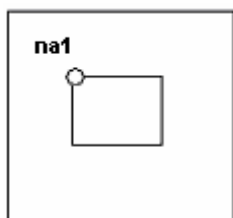

Schéma č. 30 – Grafické znázornění předložky na_1 (podle Konečné, 1974)

Tři příklady užití předložky *na* v jejím druhém významu:

Byl jsem pak v revíru ještě po dvou dnech asi *na* dvě hodiny ráno a neviděl jsem nic.

Pomůže i při odstraňování bradavic a kuřích ok na ty platí cibule naložená zhruba *na* čtyři hodiny do octa.

Byl byste tak velmi laskav a odložil svoji nevěli aspoň *na* půl hodiny, než vám vše vysvětlím?

Name = ohraničený časový úsek
Domain = [time]
Landmark = [prag]
Direction = [prag]
Case = [Akk]
Distance = [prag]
Text = [na ₂]

Schéma č. 31 – Konstrukce předložky *na₂* (podle Fillmora, 2002)

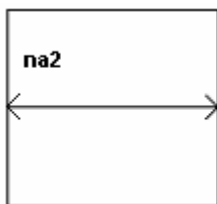

Schéma č. 32 – Grafické znázornění předložky *na₂* (podle Konečné, 1974)

3.2.6 Nad

NAD <i>Instr; 10 př.</i>		
VID	perfektivum	8
	imperfektivum	2
TELIČNOST	telické sloveso	8
	atelické sloveso	2
ČAS	minulost	9
	přítomnost	1
	budoucnost	-
MODUS	indikativ	10
	imperativ	-
	kondicionál	-

Tabulka č. 9 – Výsledky analýzy předložky *nad*

Jak jsem se již zmínila výše, předložka *nad* je v temporálním významu monokolokabilní, a proto jsem usoudila, že postačí pouze deset příkladových vět. Osm z těchto deseti vět obsahovalo perfektivní sloveso s telickým významem, devětkrát se jednalo o minulý čas. Avšak pokud bychom chtěli tuto skutečnost s jistotou nazvat tendencí, museli bychom dohledat více dokladů a tím se přesvědčit, zda se opravdu předložka v tomto významu vyskytuje z větší části ve spojení s perfektivními telickými slovesy v minulém čase. Pouze ve dvou případech je předložková fráze doplněna dalším výrazem, a sice přívlástkem neshodným. V prvním případě se jedná o spojení *v pět hodin* (tj. *v pět hodin nad ránem*), ve druhém zní toto doplnění *8. března 1997* (*nad ránem 8. března 1997*).

Předložka *nad* ve spojení *nad ránem* ve větě vyjadřuje, že se děj uskuteční, ještě než začne ráno, tedy v krátké době před začátkem rána. Předložka *nad* je zde svým významem velice podobná předložce *k*, také vyjadřuje blízkost v čase. V příkladové větě *Nejlepší příklady přicházejí nad ránem (...)* můžeme beze změny významu použít předložku *k*: *Nejlepší příklady přicházejí k ránu (...)*.

Příklady užití:

Nebo proto, že jste vyčerpali zásobu cukru v krvi a *nad ránem* se vám udělalo špatně nebo dostali závrať.

Ale *nad ránem* jsem se ještě na okamžik probudil a uslyšel, jak dole vyzvání telefon.

Nejlepší nápady přicházejí *nad ránem*, musí vstát a nakreslit si je.

Name = blízkost
Domain = [time]
Landmark = [prag]
Direction = [before]
Case = [Instr]
Distance = [short]

Text = [nad]

Schéma č. 33 – Konstrukce předložky *nad* (podle Fillmora, 2002)

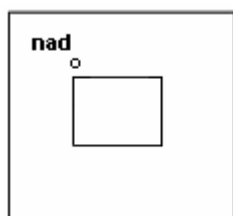

Schéma č. 34 – Grafické znázornění předložky *nad* (podle Konečné, 1974)

3.2.7 O

O <i>Akk, Loc; 58 př., z toho 4 bez slovesa</i>		
VID	perfektivum	33
	imperfektivum	21
TELIČNOST	telické sloveso	36
	atelické sloveso	18
ČAS	minulost	36
	přítomnost	10
	budoucnost	6
MODUS	indikativ	52
	imperativ	1
	kondicionál	1

Tabulka č. 10 – Výsledky analýzy předložky *o*

Na předložce *o* je z formální stránky zajímavý pouze pád. V temporálním významu se totiž pojí jak s akuzativem, tak s lokálem. Každý z těchto pádů má i svůj význam, tj. nedochází zde k tomu, že by byl jeden význam zaznamenán dvěma pády. S akuzativem se předložka *o* vyskytuje v devatenácti dokladech, lokálových výskytů je 39.

S pádem souvisí další zajímavost, tentokrát sémantická. Z devatenácti akuzativních předložkových frází je jich osmnáct doplněno adverbium, a sice buď adverbium *dříve*, nebo *později*. Ve zbývajících větě je význam adverbia obsažen ve významu slovesa, jedná se o sloveso *vrátit se*. Tento doklad zní: *Musím se vrátit. Asi o rok*.

Předložka *o* disponuje třemi významy, na všechny se ptáme otázkou „kdy?“, dva z nich mohou odpovědět na další dodatečnou otázku, a sice „za jak dlouho?“, resp. „před jakou dobou?“. První význam je podobný předložce *na₁*. Troufám si dokonce tvrdit, že je s touto předložkou totožný. K jistotě tohoto tvrzení by ovšem bylo zapotřebí více příkladových vět. Ve všech případech předložky *o* s tímto významem v rámci vyhledaných dokladů může dojít k nahrazení prvním významem předložky *na* beze změny smyslu. Označuje tedy, stejně jako *na₁*, přesný časový bod, v němž dojde k uskutečnění děje. Tento časový bod může být různě dlouhý – od *o čtvrté hodině*, přes *o víkendu* až po *o jarních prázdninách*. Tento význam se vyskytuje nejčastěji, z 58 příkladů jím disponuje 39 z nich.

Druhý význam *o₂* znázorňuje dobu, po které skončí již probíhající děj a začne děj nový. Jedná se tedy o vyjádření dějové posloupnosti v čase. Je zde určitá podobnost s předložkou *za₂*. Při použití předložky *o* v tomto významu je ve většině případů použito ještě slovo *později*, zatímco pokud místo této předložky použijeme předložku *za* v jejím druhém

významu, není další specifikace nutná. Př. *o hodinu později se Kos vpotácel do kuchyně / za hodinu se Kos vpotácel do kuchyně*. V některých případech lze být tato předložka nahrazena předložkou *po*₁. Pokud je to možné, dojde taktéž k vypuštění specifikačního adverbia (*po hodině se Kos vpotácel do kuchyně*). Dokladů s tímto významem jsem zaznamenala 11.

Třetí význam je opozicí významu druhého – říká, o jakou dobu dříve dojde či došlo k naplnění určitého děje. Zde se opět předložka *o* používá často ve spojení s příslovcem, tentokrát je tímto příslovcem *dříve*. Podobá se předložce *před*, ovšem při použití této předložky bychom museli upravit i slovosled v dané větě, např. (...) *byl vydán o pět let dříve než zákon na ochranu dětí / byl vydán pět let před zákonem na ochranu dětí*. A ani úpravou slovosledu nedocílíme 100% nahrazení. V některých příkladech předložka *o* nahradit nelze, např. *zvonek zřejmě zvoní o čtvrt hodinky dřív / *zvonek zřejmě zvoní před čtvrt hodinkou*. Tento poslední význam disponuje nejmenším počtem výskytů. Mezi 58 příklady je 8 vět obsahujících předložku *o* v tomto významu.

Příklady užití předložky *o* v jejím prototypickém významu:

Do naší malé vesničky jsme dojeli *o* sedmé večer a nejdříve jsme zastavili na farmě u Henryho rodičů.

O Štědrém dnu chodil troubit pastýř přede dveře a oznamoval, že se narodil Ježíš.

Dopis byl datován *o* půlnoci předešlého dne a zněl takto: „Můj milý pane Sherlocku Holmesi, skutečně se Vám (...)

Name = časový bod Domain = [time] Landmark = [prag] Direction = [prag] Case = [Loc] Distance = [no] Text = [o ₁]
--

Schéma č. 35 – Konstrukce předložky *o*₁ (podle Fillmora, 2002)

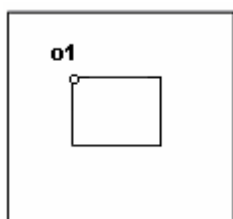

Schéma č. 36 – Grafické znázornění předložky *o*₁ (podle Konečné, 1974)

Posun od prototypického významu – [o₂]:

Ale to nejhorší nastalo *o* pár týdnů později, ještě v čase, než mláďata byla schopna sama létat.

O dva dny později ho sebralo gestapo a už se nevrátil.

O půl hodiny později již nechali Las Vegas ve zpětném zrcátku a uháněli do otevřené pouště.

Name = dějová následnost
Domain = [time]
Landmark = [prag]
Direction = [after]
Case = [Akk]
Distance = [prag]
Text = [o ₂]

Schéma č. 37 – Konstrukce předložky *o*₂ (podle Fillmora, 2002)

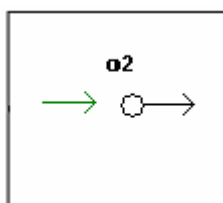

Schéma č. 38 – Grafické znázornění předložky *o*₂ (podle Konečné, 1974)

Posun od prototypického významu – [o₃]:

První den brzy ráno mi přišel silný jelen, ale bohužel asi *o* deset minut dříve, než bylo dost světla na jistou ránu.

Všechny zápasy hrané v Týnci budou mít dorostenecké předzápasy s výkopem *o* 2 hodiny dříve.

(...) dojíždějící do ZŠ Včelákov - údajně 2.600,- Kč místo skutečných 1.975,- Kč za rok 1995, *o* rok dříve dokonce jen 1.052,- Kč, což je nejnižší částka v celém okrese.

Name = časový úsek odkazující do minulosti
Domain = [time]
Landmark = [prag]
Direction = [before]
Case = [Akk]
Distance = [prag]

Text = [o₃]

Schéma č. 39 – Konstrukce předložky o₃ (podle Fillmora, 2002)

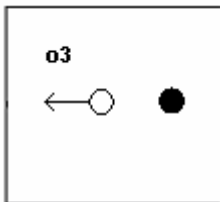

Schéma č. 40 – Grafické znázornění předložky o₃ (podle Konečné, 1974)

3.2.8 Od

OD <i>Gen; 57 př., z toho 1 bez slovesa</i>		
VID	perfektivum	17
	imperfektivum	38
TELIČNOST	telické sloveso	18
	atelické sloveso	37
ČAS	minulost	27
	přítomnost	22
	budoucnost	3
MODUS	indikativ	52
	imperativ	-
	kondicionál	4

Tabulka č. 11 – Výsledky analýzy předložky *od*

Genitivní předložka *od* se jako první pojí ve větší míře s imperfektivními slovesy. Stejně tak převládá atelický význam sloves. Pozoruhodná je také skutečnost, že téměř ve stejné míře užívá jak v minulém čase, tak v čase přítomném.

Předložka *od* je opozicí předložky *do*. Je známo, že se tyto dvě předložky často vyskytují pohromadě (*od – do*), proto nepřekvapí, že i v rámci vybraných dokladů se jedná o nejčastější kolokaci. Tato dvojice se mezi všemi příklady vyskytuje čtrnáctkrát, např. *Jeho železná tělesná soustava mu dovolila, aby na zúrodnování své půdy pracoval od rána do večera*. Jen pro zajímavost, předložku *od* doplňovala předložka *do* v pěti případech.

Tato předložka vyjadřuje, odkdy probíhá či bude probíhat určitý děj. Označuje tedy počátek děje. Můžeme u ní opět rozlišit více významů. První a hlavní význam poukazuje na začátek děje, jenž se vyskytuje v minulosti. V minulosti vzhledem k době promluvy. Tento význam zabírá celých 52 z celkových 57 příkladů a je protikladem k *do₁*. Další dva významy jsou posuny od tohoto významu, který je významem prototypickým. První z nich posouvá začátek děje do budoucnosti od doby promluvy. V seznamu dokladů se objevuje ve dvou z nich. Ve třetím významu předložky *do* je začátek děje totožný se vztažným bodem označeným předložkou. Vyskytuje se takto ve třech příkladech.

Příklady prototypického užití předložky *od* jsou následující:

Ostatně vidím sám, kolik se toho změnilo *od* roku 1958, kdy jsem v Michiganu začínal.

Město poprvé *od* r. 1989 přistoupilo k výstavbě vlastních bytů.

Den co den jsem vyčkával *od* devíti ráno do čtyř odpoledne ve svém těsném doupěti, ale časem jsem začal ztrácet odvahu

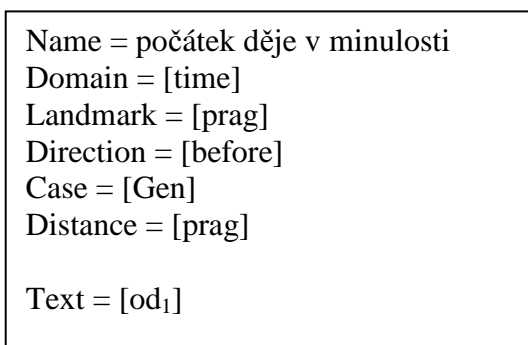

Schéma č. 41 – Konstrukce předložky *od₁* (podle Fillmora, 2002)

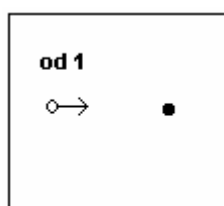

Schéma č. 42 – Grafické znázornění předložky *od₁* (podle Konečné, 1974)

Příklady a konstrukce prvního posunu od prototypu:

Z toho důvodu byl přednesen návrh, aby *od* ledna 1996 obce nehradily ztráty z provozu autobusové dopravy (...)

Dne 16. 12. 1995 *od* 13.30 hod. se uskuteční v Sokolovně v Hlinsku dětský karneval (...)

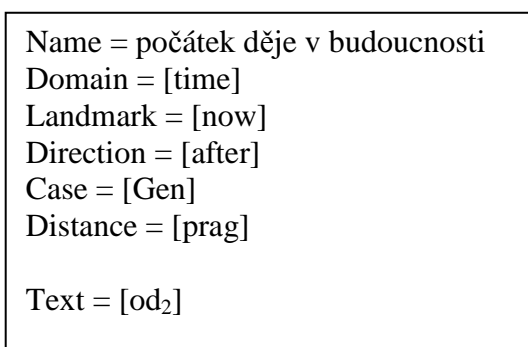

Schéma č. 43 – Konstrukce předložky *od₂* (podle Fillmora, 2002)

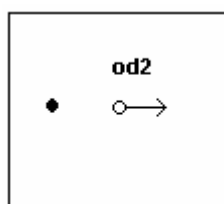

Schéma č. 44 – Grafické znázornění předložky *od₂* (podle Konečné, 1974)

Druhý posun od prototypického užití předložky *od* má v Českém národním korpusu následující doklady:

Byl to náhodou přítel našeho plukovníka, který se *od* té nehody o mne začal zajímat.

Od té chvíle, co jste odešel, předvedl nám tu pravé divy energie.

Pane Sholto, mám povinnost upozornit vás, že cokoli *od* této chvíle řeknete, může být použito proti vám.

Name = počátek děje v přítomnosti Domain = [time] Landmark = [now] Direction = [prag] Case = [Gen] Distance = [no] Text = [od ₃]
--

Schéma č. 45 – Konstrukce předložky *od₃* (podle Fillmora, 2002)

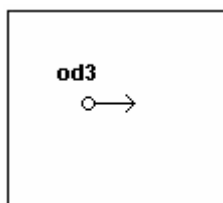

Schéma č. 46 – Grafické znázornění předložky *od₃* (podle Konečné, 1974)

3.2.9 Okolo

OKOLO <i>Gen; 60 př., z toho 4 bez slovesa</i>		
VID	perfektivum	29
	imperfektivum	28
TELIČNOST	telické sloveso	29
	atelické sloveso	28
ČAS	minulost	39
	přítomnost	10
	budoucnost	6
MODUS	indikativ	56
	imperativ	-
	kondicionál	1

Tabulka č. 12 – Výsledky analýzy předložky *okolo*

Sekundární předložka *okolo* je, co se vidového rysu týče, takřka vyrovnaná. Jediný výraznější formální rys je tu proto opět minulý čas, vyskytující se téměř ve třech čtvrtinách dokladů. *Okolo* bývá, stejně jako předložka *kolem*, specifikována dalšími temporálními výrazy, např. *okolo třetí hodiny odpoledne, včera okolo půl páté ráno*. Nejčastěji se pojí s výrazy vyjadřujícími počet hodin (buď trvání, nebo čas). Např. *Nemohlo to být okolo půl čtvrté?; okolo třetí hodiny mne pokryl polibky*.

Předložka *okolo* je v temporálním užití synonymická s předložkou *kolem*. Vyjadřuje tedy přibližný čas, v němž dojde či došlo k uskutečnění děje, příp. ve kterém nějaký děj započne. Také hlavní význam této předložky je tedy totožný s významem předložky *kolem*. Např. *Je tma, okolo 22. hodiny*. Kromě tohoto významu se mezi šedesáti doklady z Českého národního korpusu objevil jeden příklad, jehož význam sice také vyjadřuje přibližnost, ale zcela jiným způsobem. Příkladová věta zní: (...) *nějakých osm hodin, let z východního pobřeží USA na západní pět hodin a do Japonska se letí okolo 11 hodin*. Zde se ptáme otázkou „jak dlouho?“. Předložka i v tomto případě vyžaduje genitivní tvar dalších lexikálních jednotek, proto není pochyb o tom, že se jedná právě o předložku, a ne adverbium. Odlišným rysem od prvního významu je fakt, že číslovka se vyskytuje v plurálu (*okolo jedenácti hodin*). Pokud bychom zde užili předložku *okolo* v prvním významu, dostali bychom *okolo jedenácté hodiny*. Tím by se ovšem změnil význam celé věty – říkali bychom tím, v kolik hodin přibližně letí letadlo do Japonska, zatímco výchozí věta referuje o době letu.

Další příklady užití prototypického významu:

Okolo půl osmé se začne mlhou prodírat slunce a vystupují obrysy zalesněných kopců.

Okolo šestého až desátého roku se již dostane do období přechodu.

Večírek začal *okolo* deváté večer a skončil někdy ve dvě v noci , kdy celé osazenstvo vyrazilo do centra.

Name = přibližnost
Domain = [time]
Landmark = [prag]
Direction = [prag]
Case = [Gen]
Distance = [prag]

Text = [okolo₁]

Schéma č. 47 – Konstrukce předložky *okolo*₁ (podle Fillmora, 2002)

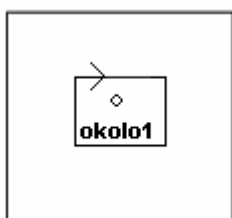

Schéma č. 48 – Grafické znázornění předložky *okolo*₁ (podle Konečné, 1974)

Konstrukce jediné věty se znatelným posunem od prototypického významu:

(...) nějakých osm hodin, let z východního pobřeží USA na západní pět hodin a do Japonska se letí *okolo* 11 hodin.

Name = přibližné trvání
Domain = [time]
Landmark = [now]
Direction = [no]
Case = [Gen]
Distance = [no]

Text = [okolo₂]

Schéma č. 49 – Konstrukce předložky *okolo*₂ (podle Fillmora, 2002)

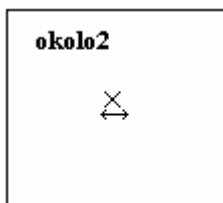

Schéma č. 50 – Grafické znázornění předložky *okolo₂* (podle Konečné, 1974)

3.2.10 Po

PO <i>Loc; 60 př., z toho 1 bez slovesa</i>		
VID	perfektivum	34
	imperfektivum	25
TELIČNOST	telické sloveso	34
	atelické sloveso	25
ČAS	minulost	47
	přítomnost	6
	budoucnost	4
MODUS	indikativ	57
	imperativ	-
	kondicionál	2

Tabulka č. 13 – Výsledky analýzy předložky *po*

Předložka *po* se pojí s lokálem, z formálních rysů můžeme opět zmínit pouze rys časový. Ve většině případů se předložka vyskytuje ve větách s časem minulým. Po sémantické stránce bychom mohli zmínit, že se předložka v 21 dokladech pojí s netemporálním výrazem, např. *po dešti, po ukončení lovu*. Mimo tento fakt nevyplývají z tabulky žádné zajímavé informace či tendence.

Použitím předložky *po* vyjadřujeme, kdy či za jak dlouho (po jaké době) se něco stane či stalo. Po analýze šedesáti předložek jsem dospěla k závěru, že můžeme rozlišit tři temporální významy. První z nich odpovídá na obecnou časovou otázku „kdy?“ a označuje nějakou událost či časový bod, po jehož skončení dojde k uskutečnění děje. Např. *Po západu slunce se ochladí a z ohně sálá příjemné teplo*. Můžeme také říci, že až proběhne západ slunce, dojde k ochlazení. Dochází zde tedy k časové následnosti dvou dějů. Tento význam ve vyhledaných dokladech převažuje, obsahuje ho 51 příkladů ze 60.

Druhý význam naproti tomu určuje určité časové období, během něhož již probíhá nějaký děj a po jehož skončení bude (byl) děj ukončen a začal děj další. Kromě otázky „kdy?“ se můžeme zeptat také „po jaké době? / za jak dlouho?“ Např. *Asi po třech letech hospodaření k nim přijel na návštěvu nějaký známý*. Neboli zhruba tři roky hospodařili a poté k nim přijel známý (další děj). *A po dvaceti - třiceti letech měli dost peněz na koupi slušné farmy*. Zde máme další příklad. Někdo dvacet až třicet let šetřil či tvrdě pracoval a po této době již nashromáždil dostatek peněz na koupi farmy. Z šedesáti příkladů se tento význam objevuje v osmi větách.

Poslední význam se mezi všemi doklady objevuje pouze jednou. Jde o větu *A tak se ta historka teď vypráví pro obveselení po večerech po skončení lovu*. Třetí význam zde nese spojení *po večerech*. Jedná se o několikanásobný děj, tj. neuskuteční se pouze jeden večer, ale dochází k němu vícekrát.

Příklady prvního významu v jeho prototypickém užití ve větě:

Z dále se ozval zvuk motoru a *po* chvíli se v zatáčce lesní cesty objevilo auto.

Týnice nad Sázavou, farní ves, měla podle sčítání *po* I. světové válce něco přes 400 obyvatel a asi 60 popisných čísel.

A teď: podle tvrzení paní Smithové odpluli na parním člunu *po* třetí hodině.

Name = dějová následnost nepodmíněná
Domain = [time]
Landmark = [prag]
Direction = [after]
Case = [Loc]
Distance = [prag]
Text = [po ₁]

Schéma č. 51 – Konstrukce předložky *po₁* (podle Fillmora, 2002)

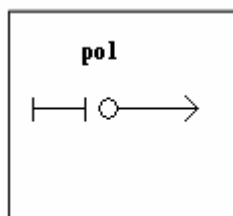

Schéma č. 52 – Grafické znázornění předložky *po₁* (podle Konečné, 1974)

Příklady druhého významu:

Konečně *po* dvou nebo třech hodinách marného hledání začal celý zoufalý pomýšlet na návrat.

Dlouho nic, ale vytrval jsem a házel dál a dále. Asi *po* čtvrthodince mě napadlo - co když ten prut pstruh vůbec nikam neodvlekl?

britském trhu bleskurychle stal nejprodávanější čtyřdveřový rodinný sedan, jehož odbyt ale *po* osmnácti měsících začal vykazovat katastrofální propad. Podrobný průzkum trhu tehdy prokázal

Name = dějová následnost podmíněná
 Domain = [time]
 Landmark = [prag]
 Direction = [after]
 Case = [Loc]
 Distance = [prag]
 Text = [po₂]

Schéma č. 53 – Konstrukce předložky *po₂* (podle Fillmora, 2002)

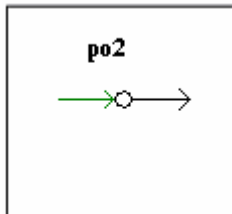

Schéma č. 54 – Grafické znázornění předložky *po₂* (podle Konečné, 1974)

Příkladová věta ke třetímu významu, jak jsme si již uvedli, zní:

A tak se ta historka teď vypráví pro obveselení *po* večerech po skončení lovu.

Name = násobný děj
 Domain = [time]
 Landmark = [now]
 Direction = [prag]
 Case = [Loc]
 Distance = []
 Text = [po₃]

Schéma č. 55 – Konstrukce předložky *po₃* (podle Fillmora, 2002)

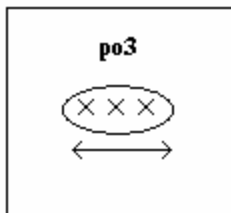

Schéma č. 56 – Grafické znázornění předložky *po₃* (podle Konečné, 1974)

3.2.11 Před

PŘED <i>Instr; 60 př., z toho 4 bez slovesa</i>		
VID	perfektivum	34
	imperfektivum	22
TELIČNOST	telické sloveso	34
	atelické sloveso	22
ČAS	minulost	48
	přítomnost	4
	budoucnost	4
MODUS	indikativ	56
	imperativ	-
	kondicionál	-

Tabulka č. 14 – Výsledky analýzy předložky *před*

Z formálního hlediska je předložka *před* zcela ve stejné situaci jako předložka *po*. Co se sémantiky týče, tabulka ukázala dvě zajímavosti. První je nulový výskyt přívlastku jak shodného, tak neshodného. Rys „čas“ je vyplněn pouze desetkrát. V kolokaci se nejčastěji objevuje spojení *před ... lety*. Celkově jej tam najdeme v počtu 33 dokladů, např. *Jsem to, co jsem byl před deseti lety.*; *Před sto lety, kdy Evropa už byla hustě zalidněna, tady byl skoro prázdný kontinent.*

Předložka *před* je, jak již naznačila v rámci charakteristiky českých pravých předložek Konečná (1974, s.261), opozicí předložky *po*. Disponuje dvěma významy. Na první z nich se můžeme zeptat otázkou „kdy?“, popř. „před jakou dobou?“. Vyjadřuje, před jakou dobou došlo k určitému ději. Ze šedesáti dokladů se jich v tomto významu vyskytuje 52 a všechny jsou v minulém čase, např. *Zemřela před dvěma lety a právě o její smrti vám chci povědět.*

Druhý význam se již vyskytuje ve všech časech. Z celkového počtu dokladů má tento význam osm vět, z toho jedenkrát v čase přítomném, třikrát v čase budoucím a čtyřikrát v minulosti. Jedná se zde o kratší časové rozmezí před určitým časovým bodem, v němž dojde k uskutečnění děje. Např. *Těsně před půlnocí jsem zaslechl, jak v zámku zarachotil klíč.* Nejde zde tedy o to, že někdy v minulosti před půlnocí bylo lze slyšet zarachotění klíče, nýbrž pár minut před půlnocí. Předložka *před* zde vyjadřuje blízkost, podobně jako ji vyjadřuje předložka *k*. I kdybychom tu neměli slovo „těsně“, zůstala by význam věty stejný, neboť na základě zkušeností předpokládáme, že pokud řekneme *před půlnocí*, myslíme tím časové období maximálně od večera (cca 20.00 hod) do půlnoci (tj. 23.59 hod).

Příklady prototypického užití předložky *před*:

Před dvěma lety jsem sám jednoho lipana chytil na mušku.

Tak to byla slova pamětníka a očitého svědka událostí na týneckém nádraží *před* 100 lety.

Proč jí ten dopis napsal teď, a ne *před* šesti lety?

Name = děj v minulosti
Domain = [time]
Landmark = [now]
Direction = [before]
Case = [Instr]
Distance = [prag]
Text = [před ₁]

Schéma č. 57 – Konstrukce předložky *před*₁ (podle Fillmora, 2002)

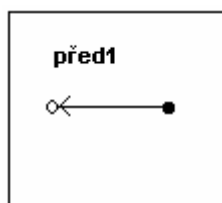

Schéma č. 58 – Grafické znázornění předložky *před*₁ (podle Konečné, 1974)

Příklady užití předložky v jejím druhém významu:

Na to Drebber odpověděl, že se vrátí na nástupiště ještě *před* jedenáctou, a vyšel z nádraží .

Před stavbou bytů bude třeba vyklidit půdní prostor, je tedy pravděpodobné, že přibude i vyřazený

A co čeká děti v nejkrásnějším období roku - *před* vánocemi?

Name = blízkost
Domain = [time]
Landmark = [now]
Direction = [before]
Case = [Instr]
Distance = [short]
Text = [před ₂]

Schéma č. 59 – Konstrukce předložky *před*₂ (podle Fillmora, 2002)

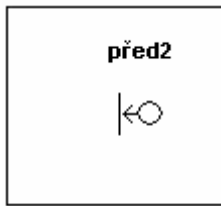

Schéma č. 60 – Grafické znázornění předložky *před₂* (podle Konečné, 1974)

3.2.12 S

S		
<i>Instr; 60 př., z toho 3 bez slovesa</i>		
VID	perfektivum	21
	imperfektivum	36
TELIČNOST	telické sloveso	21
	atelické sloveso	36
ČAS	minulost	25
	přítomnost	20
	budoucnost	9
MODUS	indikativ	54
	imperativ	1
	kondicionál	2

Tabulka č. 15 – Výsledky analýzy předložky *s*

S instrumentálem se pojící předložka *s* se častěji vyskytuje ve větách s imperfektivními slovesy a se slovesy s atelickým významem. Zajímavé zde z formálního hlediska také je, že počet vět v čase minulém je téměř vyrovnaný s počtem vět v čase přítomném.

Předložka *s* tvoří nejčastěji v rámci časových výrazů spojení *s večerem*, které se v rámci 60 dokladů vyskytuje v devatenácti větách. Na pomyslném druhém místě je spojení *s ránem* s počtem patnácti vět. Rys „kolokace“ zůstal z většiny nevyplněn, podobně jako tomu bylo u předložky *před*.

U této předložky lze rozlišit pouze jeden význam. Tento význam vyjadřuje časovou jednotku, v jejímž rámci dochází k ději. V některých případech můžeme předložku nahradit předložkou *v*, v jiných případech lze předložku zcela vynechat a onu temporálnost vyjádřit pouhým časovým příslovcem (tj. místo *s ránem* použijeme pouze *ráno*). Např. *A v mé duši rostlo podezření s každou hodinou, s každým úsměvem a projevem skromnosti*. Zde můžeme říci: *A v mé duši rostlo podezření každou hodinu*.

Další doklady jsou:

Večer by se ukázal v televizi a *s ránem* se vrátil do Anglie.

„Předpokládáme, že *s* odpolednem lidí přibude,“ neztráceli optimismus plavčíci Milan Zaunmüller a Jan Pinter.

Ráno jsme jezdili nabalení, *s* postupujícími hodinami šly vrstvy dolů.

Name = souběžnost

Domain = [time]

Landmark = [now]

Direction = [after]

Case = [Instr]

Distance = [no]

Text = [s]

Schéma č. 61 – Konstrukce předložky *s* (podle Fillmora, 2002)

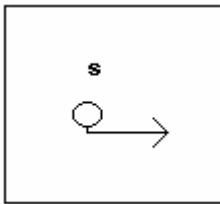

Schéma č. 62 – Grafické znázornění předložky *s* (podle Konečné, 1974)

3.2.13 V

V Akk, Loc; 60 př., z toho 1 bez slovesa		
VID	perfektivum	39
	imperfektivum	20
TELIČNOST	telické sloveso	41
	atelické sloveso	18
ČAS	minulost	36
	přítomnost	8
	budoucnost	11
MODUS	indikativ	55
	imperativ	1
	kondicionál	3

Tabulka č. 16 – Výsledky analýzy předložky *v*

Předložka *v* se ve vyhledaných temporálních významech pojí s akuzativem a lokálem. Ostatní formální rysy nevypovídají nic zajímavého. Ze sémantického hlediska je zajímavá kolokace s časovým výrazem, předložka se pojí ve dvaceti případech se slovem *rok*, např. *V příštím školním roce pravděpodobně poklesne počet dětí v místní školce pod deset; V roce 1964 jsem poprvé poznal, co vlastně jelení lov v Michiganu znamená.* Rys kolokace je vyplněn jen v mála případech, a to ve všech svých kolonkách.

Předložka *v* vykazuje v rámci 59 dokladů z Českého národního korpusu čtyři významy. Prvním z nich je velmi podobná předložkám *na₁* a *o₁*. Stejně jako ony vyjadřuje přesný časový bod, v němž dojde k uskutečnění děje a který může být různě široký. Nelze ji ovšem těmito předložkami ve větě nahradit: *V roce 1958 jsme se přestěhovali do Michiganu.* – **Na rok 1958 jsme se přestěhovali do Michiganu.* – **O roku 1958 jsme se přestěhovali do Michiganu.* Předložka *na* by získala v tomto kontextu svůj druhý význam, pokud bychom vynechali číselný údaj. *V₁* se v rámci příkladových vět objevuje ve 43 dokladech.

Ve druhém významu označuje předložka delší časové rozpětí, podobně jako *během₁*, a je obsažena v celkem dvanácti příkladových větách. Pokud bychom chtěli v tomto významu předložku *v* nahradit právě předložkou *během* v jejím prvním významu, je to možné bez citelné změny významu, př.: *V pracovní době nenarazí občané na zavřenou mříž, která se uzavírá z bezpečnostních důvodů.* – *Během pracovní doby nenarazí občané na zavřenou mříž, která se uzavírá z bezpečnostních důvodů.*

Třetím významem označujeme časový bod v budoucnosti, jenž označuje počátek děje či určitou změnu, která trvá dále do budoucnosti. Vyskytuje se ve třech příkladech.

Poslední, čtvrtý význam označuje bod v budoucnosti, ve kterém skončí děj, jenž již trvá. V rámci 59 příkladových vět má tento význam pouze jedna věta.

Příklady prototypického užití předložky:

Z domu číslo 3 v Lauriston Gardens jsme odešli v jednu hodinu.

Láďovi (už třetímu v řadě) bylo pět let a Janě dva roky, když jsme se v roce 1958 přistěhovali do Michiganu ze státu Iowa, kde jsme v Americe v roce 1951 začínali

V osadách Krusičany a Zbořený Kostelec byly ještě v prosinci r. 1994 vyasfaltovány některé vozovky.

Name = časový bod
Domain = [time]
Landmark = [prag]
Direction = [prag]
Case = [Akk/Loc]
Distance = [no]
Text = [v ₁]

Schéma č. 63 – Konstrukce předložky v₁ (podle Fillmora, 2002)

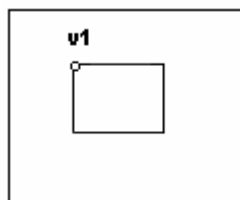

Schéma č. 64 – Grafické znázornění předložky v₁ (podle Konečné, 1974)

Příklady užití předložky v v druhém významu:

pracovní době nenarazí občané na zavřenou mříž, která se uzavírá z bezpečnostních důvodů pouze v době oběda a mimo pracovní dobu.

Zdá se, že zná podrobně všechny zločiny, které byly spáchány v tomto století.

to jméno ale mělo kouzelný účinek, poněvadž okno se okamžitě zaklaplo a v minutě spadla z dveří závora a otevřely se.

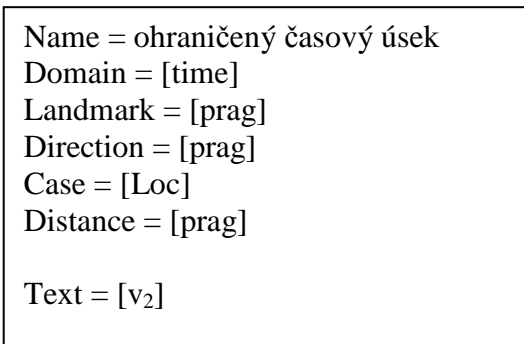

Schéma č. 65 – Konstrukce předložky v₂ (podle Fillmora, 2002)

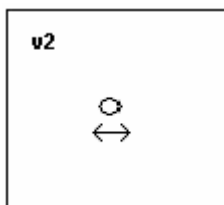

Schéma č. 66 – Grafické znázornění předložky v₂ (podle Konečné, 1974)

Doklady předložky ve třetím významu:

V příštím školním roce pravděpodobně poklesne počet dětí v místní školce pod deset, což bude

V příštím roce se změní příjmy obecního rozpočtu - bohužel v náš neprospěch.

Začne tak v půli září a běžně trvá do poloviny listopadu

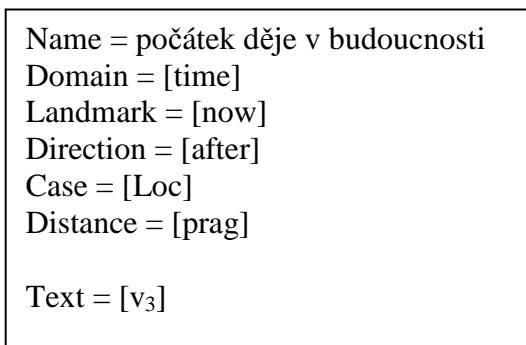

Schéma č. 67 – Konstrukce předložky v₃ (podle Fillmora, 2002)

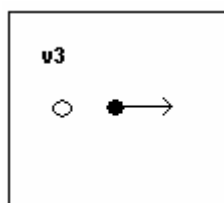

Schéma č. 68 – Grafické znázornění předložky v₃ (podle Konečné, 1974)

Příklad užití předložky *v* v jejím posledním významu:

V krátké době by měla být dokončena rekonstrukce elektrické sítě v Holetíně.

Name = konec děje
Domain = [time]
Landmark = [now]
Direction = [after]
Case = [Loc]
Distance = [prag]
Text = [<i>v</i> ₄]

Schéma č. 69 – Konstrukce předložky *v*₄ (podle Fillmora, 2002)

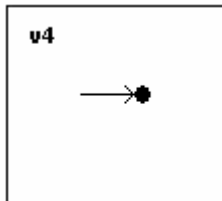

Schéma č. 70 – Grafické znázornění předložky *v*₄ (podle Konečné, 1974)

3.2.14 Za

ZA Gen, Akk; 62 př		
VID	perfektivum	39
	imperfektivum	23
TELIČNOST	telické sloveso	40
	atelické sloveso	22
ČAS	minulost	40
	přítomnost	7
	budoucnost	12
MODUS	indikativ	59
	imperativ	-
	kondicionál	3

Tabulka č. 17 – Výsledky analýzy předložky *za*

Předložka *za* se pojí se dvěma pády, s genitivem a akuzativem. Objevuje se především ve větách s minulým časem a v rámci 62 dokladů tíhne spíše ke slovesům perfektivním s telickým významem. Rozdíl mezi počtem perfektivních a imperfektivních sloves a počtem příkladových vět ale není natolik veliký, abychom o této skutečnosti mohli hovořit jako o tendenci předložky *za* v jejím temporálním významu. Po sémantické stránce nevykazuje tabulka žádné zajímavé okolnosti.

Poslední analyzovaná předložka *za* se objevuje ve třech významech. První z nich je podobný předložkám *během* a *do* v jejich druhém významu a zabírá 29 dokladů z celkových 62. Označuje časový bod, během něž dojde či došlo k dovršení děje. Nemusí se tedy, tak jako u předložek *během* a *do*, udát do té doby, než uplyne doba uvozená předložkou. Děj se může uskutečnit (a většinou uskuteční) až naplněním dané doby (tedy včetně časového bodu). Jako příklad tohoto významu můžeme uvést větu *Za hodinu budu zpátky*.

Druhý význam, jenž se vyskytuje ve 29 příkladech, můžeme přirovnat k druhému významu předložky *po*. Ve většině případů lze také v tomto významu předložku *za* předložkou *po* nahradit. Vyjadřuje se zde určité časové období, po jehož ukončení dojde k počátku děje. Např. *Vrátný jim řekl, že vlak právě odjel a další že jede za několik hodin*. Můžeme zde tedy říci „Vrátný jim řekl, že vlak právě odjel a další že jede po několika hodinách.“

Třetí význam se vyskytuje ve čtyřech příkladech, jež se odehrávají v minulosti. V tomto významu se předložka *za* podobá předložce *během* v jejím prvním, prototypickém, významu. Příkladem užití předložky v tomto významu je věta *Za války byl železniční most*

*střežen vojáky Wehrmachtu, kteří nedovolili dělníkům zbrojovky Jawa používat zakázanou cestu po mostě. Zde můžeme beze změny výrazu a bez zásahů do slovosledu nahradit předložku za předložkou během. V dalších příkladech uvedených níže je už ale zapotřebí použít nějakého doplňujícího slova, např. „doba“ nebo „vláda“. Jako v tomto případě: Přesvědčil pár tisíc lidí, že bránit se je výsada, kterou za Hitlera většinou postrádali. Zde nemůžeme čistě nahradit předložku za předložkou během - *Přesvědčil pár tisíc lidí, že bránit se je výsada, kterou během Hitlera většinou postrádali. Správné řešení zní: Přesvědčil pár tisíc lidí, že bránit se je výsada, kterou během Hitlerovy vlády / doby Hitlerovy vlády většinou postrádali.*

Další příklady prototypického užití předložky za:

Povoleno je střílet jeden kus za rok a celý úlovek patří lovcí.

brambory nebo obdivovat příval jarních květin, jež vykvetly po dlouhé zimě všechny naráz a za týden už po nich bude veta.

Nasedl jsem do člunu a za hodinu jsme už byli na širém moři.

Name = ohraničení děje Domain = [time] Landmark = [prag] Direction = [after] Case = [Akk] Distance = [prag] Text = [za ₁]

Schéma č. 71 – Konstrukce předložky za₁ (podle Fillmora, 2002)

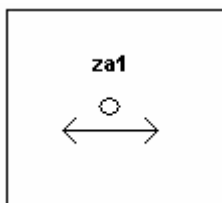

Schéma č. 72 – Grafické znázornění předložky za₁ (podle Konečné, 1974)

Příklady prvního posunu od prototypického významu:

Věděl jsem jen, že želví maso je sice dobré, ale tuhé, a že se musí dost dlouho vařit. Za tři hodiny však bylo úplně měkké a chutnalo znamenitě.

nelze jednoznačně vytyčit hranice pozemků a k úplnému přeměření katastru by mělo dojít až *za* 5 let, byly dohodnuty podmínky , za jakých by po tuto dobu mohla být místní komunikace

Když jsem položil tuto otázku, ta ženská najednou smrtelně zbledla. Teprve *za* několik vteřin ze sebe vypravila ‚Ano‘, ale takovým chraptivým, nepřírozeným hlasem

Name = následnost
Domain = [time]
Landmark = [prag]
Direction = [after]
Case = [Akk]
Distance = [prag]
Text = [za ₂]

Schéma č. 73 – Konstrukce předložky *za*₂ (podle Fillmora, 2002)

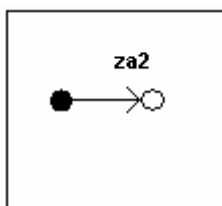

Schéma č. 74 – Grafické znázornění předložky *za*₂ (podle Konečné, 1974)

Druhý posun od významu zahrnuje tyto příklady:

Nebylo to nic tak nepředstavitelného, například *za* Napoleona byla k Francii připojena celá jižní část Německa, včetně donedávna německého hlavního města Bonnu.

Samozřejmě mluvit o romantismu v Německu je stále trochu delikátní vzhledem k tomu, jak byl zároveň oslavován *za* Třetí říše.

Přesvědčil pár tisíc lidí, že bránit se je výsada, kterou *za* Hitlera většinou postrádali.

Name = časové období v minulosti
Domain = [time]
Landmark = [now]
Direction = [before]
Case = [Gen]
Distance = [prag]
Text = [za ₃]

Schéma č. 75 – Konstrukce předložky *za₃* (podle Fillmora, 2002)

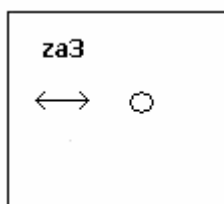

Schéma č. 76 – Grafické znázornění předložky *za₃* (podle Konečné, 1974)

Po charakteristice jednotlivých předložek a rozboru jejich jednotlivých významů jsem se rozhodla v online verzi PSJČ a SSČ zjistit, do jaké míry temporální významy předložek v nich uvedených souhlasí s výsledky analýzy. Tato shoda může být ovlivněna počtem příkladových vět. Pro získání většího počtu významů bychom museli prozkoumat větší počet dokladů. 100% shodu v obou slovnících jsem zaznamenala u předložek *kolem* a *s*.

Jako 50% shodu označuji buď 100% shodu pouze s jedním slovníkem, nebo shodu jenom v některých významech. Objevila se u deseti předložek. Zde jsem si všímala i toho, zda je ve slovnících uvedeno významů méně, nebo více. Předložka *během* se sice s oběma slovníky shoduje v obou významech, ve slovnících, zvláště v PSJČ, nejsou ale tyto významy zřetelně odděleny. SSJČ má druhý význam oddělen středníkem a označen pouze jako „za“. Podobně je na tom předložka *od*. Oba slovníky obsahují všechny tři významy, které jsem v rámci charakteristiky vymezila, považují je ale za význam jeden. Nerozlišují tedy začátek děje vzhledem ke vztažnému bodu v minulosti, přítomnosti a budoucnosti. Další předložky, které mají více významů, než kolik jich je uvedených ve slovnících, jsou *do*, *na*, *okolo*, *před*, *o* a *v*. Naopak méně významů jsem našla u předložek *do*, *k*, *na* a *za*. Předpokládám, že to je způsobeno malým počtem příkladových vět z korpusu.

Nulovou shodu jsem zaznamenala pouze u jediné předložky, a sice u předložky *nad*. Ani jeden ze slovníků neobsahuje žádný temporální význam této předložky. Spojení *nad* ránem jsem ovšem našla třikrát v online databázi *Neomat*, hesláři neologického archivu.

Závěrem můžeme říct, že důvodem absence některých významů předložek v obou výše uvedených slovnících může být rok jejich vydání (PSJČ: 1935 – 1957, SSJČ: 1. vydání 1960 – 1971, 2. vydání 1989). Naopak skutečnost, že se ve slovnících objevilo více významů, než kolik jich ukázala představená analýza, vyplývá z menšího počtu příkladových vět vybraných z Českého národního korpusu.

Popis temporálních předložek na závěr shrnuji ve formě mapy zobrazující významy usouvztažněné v prostoru. Všechny významy jsou zaznačené okolo vztažného bodu znázorněného žlutým kruhem. Tento kruh tedy vyjadřuje čas, na který se odkazuje pomocí předložky, a jednotlivé významy předložek jsou umístěny buď v blízkosti tohoto bodu, nebo za ním či před ním. Významy svým umístěním napovídají, kdy se odehrává děj označený předložkovou frází. Na mapě lze vidět, které významy se překrývají, příp. které jsou si blízké.

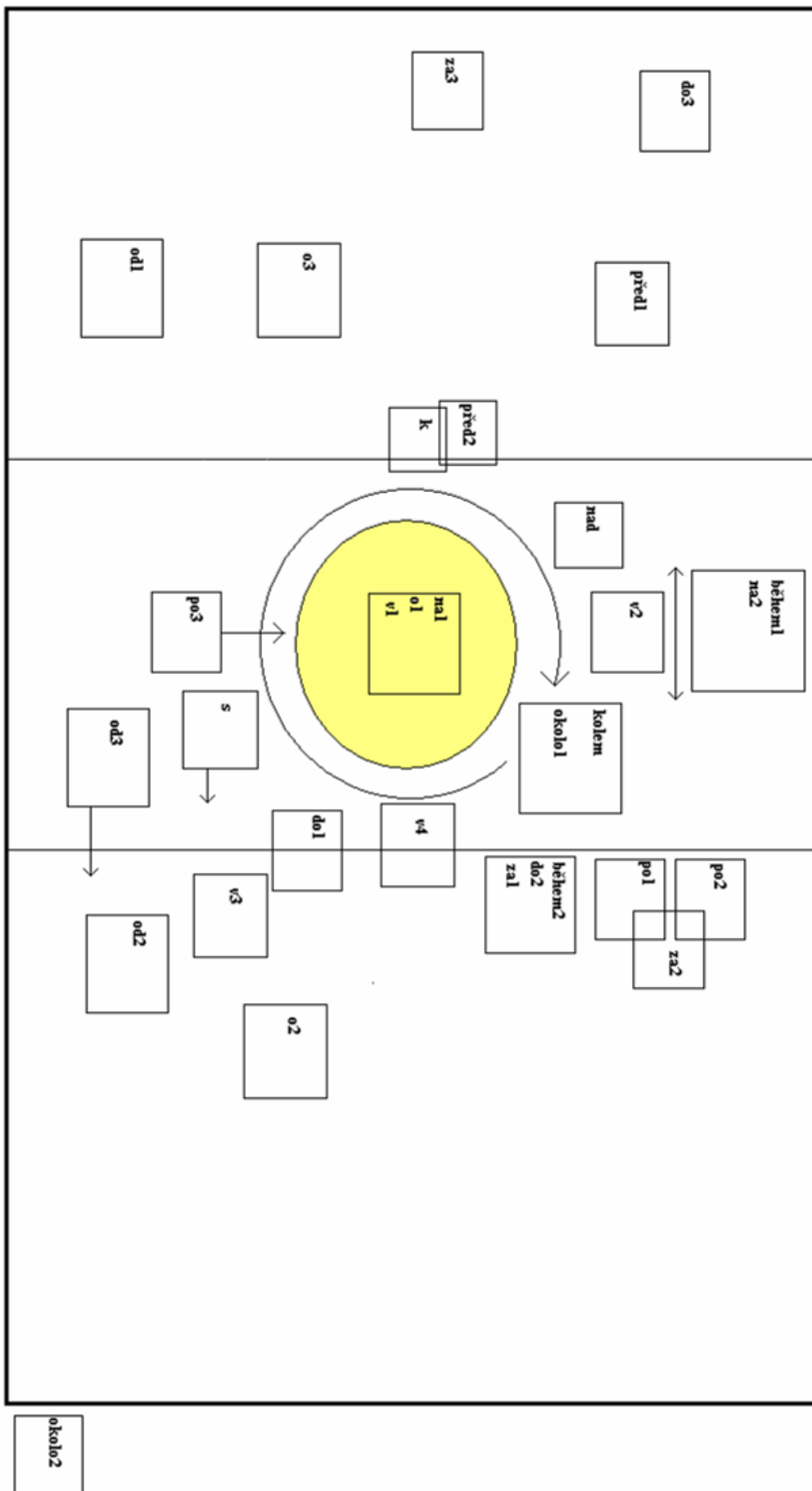

Schéma č. 75 - Mapa temporálních předložek v prostoru

3.3 Výsledky analýzy

V této kapitole jsem analyzovala jednotlivé doklady předložek užitých v reálných výpovědích. Analýza proběhla na základě formálních a sémantických rysů. Zajímalo mě, zda bude patrná nějaká tendence společná pro všechny temporální předložky. Jediným společným rysem bylo jejich časté užití v minulém čase (téměř ve všech případech ve více jak třech čtvrtích příkladových vět). Za určitou tendenci bychom mohli považovat i skutečnost, že v jedenácti ze čtrnácti případů je předložka užitá ve větší míře s perfektivním slovesem s telickým významem. To, zda se jedná skutečně o tendenci, bychom zjistili při větším množství dokladů.

Druhým bodem byla charakteristika jednotlivých předložek a schematické zachycení jejich významů do konstrukcí. Graficky vyjádřené významy předložek podle Konečné (1974) jsem následně zachytila v prostorové mapě, v níž jde vidět, které významy jakých předložek se překrývají, které vypovídají o minulosti či svým významem poukazují na děj odehrávající se v budoucnosti. V případě stejného významu různých předložek by měly být stejné i konstrukce podle Fillmora (2002) a rysy v nich obsažené. Zvláštní výjimku v rámci uspořádání předložek v prostoru tvoří druhý význam předložky *okolo*. Nevztahuje se totiž k ději, neodkazuje ani do minulosti, ani do budoucnosti. Pouze referuje o trvání děje. Proto stojí mimo rámeček. Přestože se děj většiny vět odehrává v minulém čase, v rámci prostorové mapy se „před“ vyskytuje nejmenší počet významů (7), z nichž dva zasahují do okolí vztažného bodu. Těmito dvěma významy jsou *k* a *před₂*: *Na to Drebber odpověděl, že se vrátí na nástupiště ještě před jedenáctou*. Děj se zde odehrává v těsné blízkosti před vztažným bodem označeným jedenáctou hodinou. V okolí vztažného bodu se objevuje největší počet významů (12). Některé odkazují přímo na čas označený vztažným bodem, další se odehrávají v jeho blízkosti, okolí či rozmezí. Posledním typem předložky v této oblasti jsou předložky *s* a *od₃*, které společně se vztažným bodem označují konec či počátek děje, např. *druhej den s ránem můžeme vyrazit, cokoli od této chvíle řeknete, může být použito proti vám*. V prostoru za vztažným bodem se nachází devět významů odkazujících na děj odehrávající se v budoucnosti. Dva z těchto významů opět zasahují do oblasti kolem vztažného bodu, jejich děj tedy trvá již v přítomnosti a pokračuje do budoucnosti, např. *V krátké době by měla být dokončena rekonstrukce elektrické sítě v Holetíně*.

4 Závěr

Při zpracovávání této práce jsem narazila na nedostatek původní české odborné literatury o předložkách, a to jak temporálních, tak o předložkách vůbec. Proto jsem vycházela z velké míry z literatury anglické, která se tedy orientuje na anglické předložky a jejich analýzy. Tyto poznatky jsem se poté snažila aplikovat na český systém předložek.

Cílem práce bylo systematicky znázornit formy a funkce českých temporálních předložek a vytvořit mentální mapu obsahující významy jednotlivých předložek usouvztažněných v prostoru.

Na základě výsledků analýzy jednotlivých významů předložek v konkrétním užití lze říci, že cíl práce byl v rámci možností bakalářské práce splněn. Samozřejmě by bylo pro lepší výsledky zapotřebí více dokladů, na jejichž základě bychom mohli nalézt další možné významy (neboť, jak ukázalo srovnání se slovníky, ne všechny temporální významy předložek se mezi doklady nacházely). Zároveň by bylo dobré uvážit výběr dalších možných temporálních předložek pro ještě lepší pokrytí všech významů v mentálním prostoru. V případném dalším rozpracování této práce by se měly analyzovat jednotlivé významy předložek zvlášť, aby se dospělo k lepším a průkaznějším výsledkům.

Analýza rysů ukázala, že temporální předložky nevykazují téměř žádné společné tendence. Je to tím, že se vztahují k jiné části času jako prostoru a popisují různé fázové okolnosti děje. Většina z nich má ale společný výskyt ve větách s minulým časem. Ve větší míře se také pojí se perfektivními slovesy a se slovesy s telickým významem. Co se sémantických rysů týče, nebyla prokázána žádná tendence. V rámci charakteristiky předložek jsem představila jejich jednotlivé významy. Jako monosémní se projevíly předložky *k*, *kolem*, *nad* a *s*. Naopak nejvíce významy disponuje na základě analýzy předložka *v*, která má čtyři významy. V případě více významů obdržel každý z nich své vlastní konstrukce. Pokud se určité významy předložek spolu shodují, shodují se i jejich konstrukce. Jednotlivé významy byly nakonec zasazeny do prostorové mentální mapy, v jejímž centru stojí časový vztažný bod. Významy se poté vyskytují okolo tohoto vztažného bodu na základě toho, kdy se odehrává děj ve větě. Podle toho je také mapa rozdělena do tří částí. Okolo vztažného bodu se vyskytují předložky *na₁*, *o₁*, *v₁*, které se nacházejí ve středu vztažného bodu, neboť se děj odehrává přímo v časovém bodě těmito předložkami označeném. Dále se v této části vyskytují předložky *kolem*, *okolo₁*, *nad*, *v₂*, *během₁*, *na₂*, *po₃*, *s* a *od₃*, a to okolo něj či blízko něho. Určitým způsobem se více vztahují ke vztažnému bodu. Do této části pronikají další čtyři předložky. Dvě z nich jsou z části „před“ (tj. z minulosti). Jedná se o předložky *před₂* a

k. Tyto dvě předložky jsou velice blízké časovému bodu, znázorňují, že se děj děje sice před tímto bodem, ale tato doba „před“ je velice krátká. Také proto jsou tyto dvě předložky znázorněny v obou částech. Propojení střední části s částí „po“ (tj. budoucnost) obstarávají předložky v_4 a do_1 . Obě dvě vyjadřují konec děje v budoucnosti. Tento děj trvá již v přítomnosti, proto tedy toto propojení. V prostoru před vztažným bodem se dále vyskytují předložky do_3 , $před_1$, za_3 , o_3 a od_1 . Označují děj v minulosti. V části „po“ vztažném bodu najdeme předložky po_1 , po_2 , za_2 , $během_2$, do_2 , za_1 , o_2 , v_3 a od_2 . Mimo celý rámeček stojí předložka $okolo_2$, jelikož se žádným způsobem nevztahuje k ději vyjádřenému slovesem. Neoznačuje tedy, jestli se děj odehrává v minulosti, přítomnosti či budoucnosti.

5 Seznam literatury

ČERMÁK, F. (2010): *Lexikon a sémantika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

ČERMÁK, F. (1996): Systém, funkce, forma a sémantika českých předložek. *Slovo a slovesnost*, 57, s. 30–46.

Český národní korpus - SYN2005. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2005. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>.

Český národní korpus - SYN2009PUB. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>.

Český národní korpus - SYN2010. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>.

DANAHER, D. S. (2007): Úvod do kognitivní gramatiky (KG). In: *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky II*. Praha: Charles University in Prague, Faculty of Arts, s. 89–103. ISBN 978-80-7308-212-3

Databáze *Neomat* [online]. Verze 1.0 [cit. 2011-03-08, tj. datum]. Praha : Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2011. Dostupná z [www](http://www.neologismy.cz/) <<http://www.neologismy.cz/>>.

EVANS, V. – GREEN, M.(2006): The nature of cognitive linguistics: assumptions and commitments. In: V. Evans – M. Green, *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Edinburgh University Press, s. 27–54.

FAUCONNIER, G.: *Mental Spaces*, dostupné z [www](http://terpconnect.umd.edu/~israel/Fauconnier-MentalSpaces.pdf) <<http://terpconnect.umd.edu/~israel/Fauconnier-MentalSpaces.pdf>> (6. 7. 2011), 25 s.

FILLMORE, Charles J. (1982): Frame Semantics. In: *Linguistics in the Morning Calm*, Seoul: Hanshin Publishing Co. The Linguistic Society of Korea (ed.), s. 111–137.

FILLMORE, Charles J. (2002): Mini-grammars of some time-when expressions in English. In: J. L. Bybee – M. Noonan (eds.): *Complex Sentences in Grammar and Discourse. Essays in honor of Sandra A. Thompson*. Amsterdam: John Benjamins.

FRIED, M. – ÖSTMAN, J.-O. (2004): Construction grammar: a thumbnail sketch. In: M. Fried – J.-O. Östman (eds.), *Construction Grammar in a Cross-language Perspective*. Amsterdam: John Benjamins, s. 11–86.

JANDA, Laura (2004): Kognitivní lingvistika. In: *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky I*, Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, s. 9–58. ISBN 80-7308-072-9

KARLÍK, Petr – NEKULA, Marek – PLESKALOVÁ, Jana (2002): *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

KONEČNÁ, D. (1974): O významech pravých českých předložek. *Slovo a slovesnost*, 35, s. 261–264.

- Kolektiv autorů (2008): *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- LAKOFF, G. (2006): Od Wittgentsteina k Roschové. In: G. Lakoff, *Ženy, oheň a jiné nebezpečné věci*. Praha: Triáda, s. 25–66.
- LAKOFF, G. – JOHNSON, M. (1999): Time. In: *Philosophy in the Flesh. The embodied mind and its challenge to western thought*. New York: Basic Books, s. 137–169.
- LEHEČKOVÁ, E. (v tisku): 6. mezinárodní konference konstrukční gramatiky v Praze (ICCG-6). In: *Studie z aplikované lingvistiky*, 1/2011.
- Příruční slovník jazyka českého*. Dostupné z www <<http://lexiko.ujc.cas.cz/heslare/>> (20. 7. 2011).
- RUPPENHOFER, J. – ELLSWORTH, M. – PETRUCK, M. R. L. – JOHNSON, Ch. R. – SCHEFFCZYK, J.: *FrameNet II: Extended Theory and Practice*. Printed September, 14, 2010. Dostupné z www <http://framenet.icsi.berkeley.edu/index.php?option=com_wrapper&Itemid=126> (28. 4. 2011) .
- Slovník spisovného jazyka českého*. Dostupné z www <<http://lexiko.ujc.cas.cz/heslare/>> (20. 7. 2011).
- TALMY, Leonard (2006): *The Fundamental System of Spatial Schemas in Language*. Rukopis studie dostupný z <<http://wings.buffalo.edu/linguistics/people/faculty/talmy/talmyweb/Recent/hampevi.pdf>> (22. 7. 2011), 37 s.
- TUREWICZ, K. (2004): *Understanding prepositions through cognitive grammar. A case of in*. Dostupné z www <<http://cogprints.org/4384/3/turewicz.pdf>> (2. 4. 2011), 22 s.
- VAŇKOVÁ, I. – NEBESKÁ, I. – SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, L. – ŠLÉDROVÁ, J. (2005): *Co na srdci, to na jazyku*. Praha: nakladatelství Karolinum.
- VAŇKOVÁ, I. (2005a): Antropocentrismus jako perspektiva jazykového obrazu světa. In: *Co na srdci, to na jazyku*. Praha: nakladatelství Karolinum, s.59–67.
- VAŇKOVÁ, I. (2005b): Kategorizace a význam. In: *Co na srdci, to na jazyku*. Praha: nakladatelství Karolinum, s. 67–92.

6 Seznam příloh

V příloze přikládám tabulku analýzy všech konkrétních užití jednotlivých předložek podle předem vymezených rysů. Stránky přílohy následující na další stránce nejsou číslované.